

ФЕОКТИСТ М. ДУНАЄНКО

ВІРНИЙ ДО КІНЦЯ

Біографічна повість

Накладом
Християнського Видавництва "Дорога Правди"

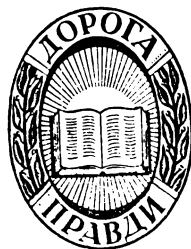
Вінніпег — 1971 — Чикаго

ФЕОКТИСТ М. ДУНАЄНКО

ВІРНИЙ ДО КІНЦЯ

З російської мови переклав

Михайло Подворняк

Накладом
Християнського Видавництва "Дорога Правди"

Вінніпер — 1971 — Чикаго

Видання цієї книжки повністю фінансує
Роман Тросянчук з Санта Барбара, Каліфорнія.
Сердечна йому за це подяка!

Феоктист М. Дунаенко

ПЕРЕДМОВА

В історії українського Євангелізму від самого його зародку видно духа життя, велику посвяту та глибокі переконання перших послідовників науки Христової в Україні. Її подвижниками були люди, які вміли не тільки вірити в Христа, але й страждати за свою віру в Бога.

Про багатьох із них ми знаємо, але чимало з них дбали тільки про те, щоб їхні ймення були записані на небі й для нас вони не відомі. До таких, які не залишили для нас писаних праць, належать піонери нашого Руху в Україні — І. Онищенко, охрищений ще 1852 року, І. Рябошапка, М. Ратушний, Ю. Цимбал і інші. І коли в наші руки попадає матеріал, який додає світла до нашого минулого, то ми не тільки вважаємо його нашим надбанням, але бажаємо доручити його увазі наших читачів.

До таких вийняtkово рідкісних мемуарів із життя баптистів в Україні належить книжка, яка появилася в видавництві російської євангельської газети "Наши дни", яку редагує письменник М. Водневський. Автором цієї книжки є баптист-українець, Феоктист Дунаєнко. Людина глибоких переконань, розповідає він про свій власний досвід, про життя та страждання віруючих у колишній царській імперії, про терпіння та гонення за віру казенним православ'ям і російською владою, яка так само, як тепер більшовики, нищила баптистів, і трактує він початки духовного пробудження в Україні.

Цілком природньо, що книжка ця не тільки

звернула на себе увагу українських віруючих, але зродила в них бажання видати її українською мовою, бо ж оповідає вона про події, які відбувалися в Україні. Слава Богові, що бажання ці тепер здійснюються. Проп. Р. Тростянець із Санта Барбара жертвовно покриває видання цієї книжки, а письменник Михайло Подворняк переклав її на українську мову, за що обом братам щира подяка від видавництва "Дорога Правди".

Ми радіємо, що можемо доручити нашому братству повість Ф. М. Дунаєнка, "Вірний до кінця", і глибоко вдячні Господеві за ще одну цеглину в розбудові нашої праці для Бога.

Видавництво "Дорога Правди"

Розкажу так, як умію...

Дорогі друзі, чи ви бажаєте знати про змагання на ниві Христовій? У мене вони були, а тому від серця я вам про це розповім. І прошу пробачити мені, якщо моє оповідання не буде відзначатися красою.

З дитинства моє серце прагнуло Бога. В Бозі я знаходив найголовнішу мету життя. З дитячих років я ревно відвідував православну церкву. Я любив читати там книги, писані слов'янською мовою, і чомусь у мене було таке переконання, що це до вподоби Богові, якщо людина багато читає слов'янською мовою. Зокрема, я дуже любив читати Псалтиря над покійниками. Чуючи моє читання, люди казали одні до одних: "Послухайте, як він гарно читає, просто викликає з очей сльози"! І цим я думав догодити Богові. А священник мене завжди переконував, що Христос постраждав за православну віру. Це саме казали інші старші люди. І, вихований в такому думанні, я твердо стояв за віру православну. За неї я готовий був страждати і навіть умерти так, як всі інші святі, що були замучені злими безбожниками.

У нас був календар, в якому на кожен день перераховувалися всі мученики за православну віру. Я бачив, як багато тих мучеників умерли за свою віру, будучи молодими. Тоді я думав, що коли б довелось мені віддати своє життя за віру, то я зроблю це без вагання.

Чутки про Івана Григоровича Рябошапку

Але нараз я почув про якогось Івана Григоровича Рябошапку, який жив у Київській губернії, біля Білої Церкви... Потім я довідався, що

він переїхав на Херсонщину, поселившись в Любомирці, Єлисаветградського повіту. Люди розповідали про того Рябошапку, що він проповідує Євангелію не так, як православні священики.

Любомирка була від нас 70 верстов. Недалеко від нас було також село Скалево, куди я ходив до церкви. Але ось появилася нова чутка про те, що за три верстви від нас в селі Бельведер відбуваються якісь таємні зібрання. Знову люди почали говорити, що і в селі Скалеві постала така церква, де проповідується Євангелія так само, як проповідує Рябошапка.

Коли я довідався про те, то був дуже здивований. Чому ж вони збираються таємно? Мені казали, що поліція тих людей переслідуює, розганяє їхні зібрання, що їх прозивають штундистами, вибивають в їхніх домах вікна, виломлюють двері.

Тоді я вже був одружений. Я регулярно відвідував православну церкву, але не знав про те, що моя дружина, ховаючись від мене, ходить на ті зібрання. Про це вона мені нічого не казала, бачучи, що я помагаю в богослуженні своїй церкві.

Водяний млин

Але ось за одну версту від нас один чоловік купив водяного млина. Моя дружина познайомилася з його дружиною, яка глибоко досліджувала Святе Писання. Коли вона довідалася, що моя дружина ходить на таємні зібрання, вона почала її лякати:

— Якщо довідається ваш чоловік, то поганю буде, — казала вона.

У мене був сильний голос для співу й читання. Люди часто казали: — "Коли в церкві немає Дунаєнка, тоді церква ніби порожня".

Це мене ще більше прив'язало до православної церкви.

**Феоктист Дунаенко з родиною перед поверненням
із заслання**

Одного разу мельникова дружина дала моїй дружині Євангелію російською мовою. Я почав її читати і над багатьма віршами гірко плакав. Тоді я вперше в дійсності збагнув Христові слова. Слов'янська мова, якою я деколи читав церковні книги, в багатьох місцях була мені незнайомою. Тепер я зрозумів те, щого досі ніяк не міг зрозуміти. Мене навіть огорнув страх. Виявилось, що я думав про спасіння душі не так, як треба. З того часу я вже не читав Євангелії слов'янською мовою. Читав її тільки російською мовою, але не переставав відвідувати православну церкву.

Особливий шлюб

За деякий час у православній церкві відбулося вінчання, яке викликало різні чутки. Молодий був православний, молода — штундистка. Після шлюбу священник благословляє молодих хрестом і дає хреста поцілувати спочатку молодому, а потім молодій. Молодий поцілував хрес-

та, а молода — ні. В церкві було повно людей. Багатом стало соромно за таке. Всі люди зітхали, кажучи: — Дивіться, що вона зробила! Бога відкинула!...

Другої неділі я знову пішов до церкви. Богослуження відправляло кількох священників, які приїхали з інших сіл. По богослуженні один священник оголосив:

— По полудні в селі Бельведер відбудиться диспут із штундистами. Бажаючі можуть там бути.

Три верстви, це не далека дорога, а тому я пішов до села Бельведер.

Ми зайшли в один дім, що був приготовлений для того. Поліція привела на це зібрання всіх місцевих штундистів. Спочатку всі присутні разом проспівали відому православну церковну пісню: "Царю Небесний". По тому повинна була розпочатися бесіда. Але сільські люди не були сміливими. На обличчях багатьох видно було непевність і страх.

Знайшовся сміливий

Але ось знайшовся Ромуальд Федорович Шиманський. Він не злякався священників. Його слова були для них дуже важкими, яких вони не могли збагнути, а тому й не могли на них відповідати. Тоді поліція заборонила Шиманському говорити. Після того він сказав:

— Виходить, що я тут непотрібний і можу йти додому?

— Можеш, — відповіли йому.

І він пішов. А це заставило мене глибоко думати: — Ви закінчили духовні школи, симінарії, академії, але не можете відповісти звичайному селянинові. То чому ж мені слухати вас?

Я вийшов надвір. Мені треба було проходити біля Шиманської хати, яка стояла в дворі поміщика. Коли я підійшов до воріт, у дворі почув-

ся голос собак. Шиманський вийшов з хати. Він знав, що я був на бесіді.

— Ну що? Бесіда скінчилася? — спитався.

— Ні, ще не скінчилася, — відповів я.

— А чому ж ти не лишився до кінця?

— Бо там немає що слухати. Священики загрожують людям поліцією.

Шиманський побачив, що я невдоволений такою бесідою і запросив мене до своєї хати, щоб панські робітники нічого не знали про нашу розмову.

Ми розмовляли з ним про дещо. На столі в нього лежала польська Біблія, бо сам він був католиком. Коли я йшов додому, він мені сказав:

— Ти повинен мати російську Біблію.

А потім Шиманський казав далі:

— Ти відразу йди в кузню і скажи, що бажаєш працювати в майстерні. Нехай наші робітники побачуть, що ти маєш тут якусь працю. Це потрібне для того, щоб не подумали про тебе, ніби ти шукаєш другої віри.

Я так і зробив. Прийшов до завідуючого і сказав, що шукаю якоїсь праці.

Прийшовши додому, я розповів дружині про свою зустріч з Шиманським і про нашу бесіду. Розповів також дружині, що Шиманський радить мені придбати російську Біблію.

— Тут в однієї моєї знайомої є Біблія, може вона тобі її продасть, — відповіла дружина.

Я потайки зайшов до тієї жінки. Побачивши мене, вона злякалася, бо знала, що я ревно працюю в православної церкві, а тут оце прийшов за Біблією.

— Ви знаєте, чому я потайки прийшов до вас? Моя дружина сказала, що ви маєте Біблію.

— А хто ваша дружина? — спиталася вона.

— Дунаєнко.

— Так, у мене є Біблія.

Вона відчинила скриню, дістала з самого

дна Біблію і дала мені. Заплати за неї не хотіла, а це мене дуже здивувало. Я переглянув сторінки, — бачу, ще майже нова. Я дуже зрадив. Від тієї жінки я йшов городами, поза тинами і весь час оглядався. Чому я так робив? Бо коли б поліція довідалася, що я несучу Біблію, мене арештували б, зо три місяці тягали б по різних етапах, не раз побили б так, як тільки можуть бити поліцаї. А тій жінці вибили б вікна, виломили б двері, бо тоді в нашій місцевості було таке розпорядження. Ця жінка була віруючою, а тому їй не взяла з мене за Біблію грошей. Поліція за такими пильно стежила і суворо з ними розправлялася, щоб догодити православному духовенству. Якщо поліція над кимось знущалася, якщо когось побила, то за те вона не відповідала. А з головного центру був наказ розправлятися з штундистами найжорстокіше. За таке поліція ще й отримувала нагороду.

— Молодці, що боритесь за православну віру! Штундистів треба бити до крові за те, що лишили свою віру та ще й інших зводять з правильної дороги.

Одного разу я приїхав в Умань. Там була велика книгарня. Я зайшов туди і спитався:

— Чи у вас є Біблія?

— Немає, — відповів продавець, — але ви можете залишити три рублі і ми вишлемо вам.

— Але мені додому сорок п'ять верстов.

— Не турбуйтеся, залишіть свою адресу і ми вишлемо поштою.

— А скільки це візьме часу?

— Яких два тижні, бо ми мусимо виписати Біблію з Москви.

Я лишив там три рублі, а продавець записав мою адресу.

Незабаром я отримав Біблію. Вона була нова, гарна, писана російською мовою. Кожної неділі я сиджу вдома, читаю.

Багато людей довідалися, що я купив в Ума-

Іван Григорович Рябошапка

ні Біблію. Однієї неділі приходять до мене старий Дорофей Мусієнко — послухати.

Це був той самий дідусь, що купив водяного млина недалеко від нас. Він був людиною багатою, мав різні машини, жив краще інших.

Він слухав, слухав, а потім сказав:

— А ти знаєш, що мені казав старий Саєнко? Казав, що ми всі поклоняємося ідолам... Тепер ти приходь до мене з Біблією й читай. Всі мої сини і дочки слухатимуть... Нам усім треба збагнути, як ми робимо собі ідолів, молимося до них, звершаючи тим тяжкий гріх...

Я щонеділі ходив до Мусієнка, інколи ходив також в буденні дні, переважно ввечері. Тоді ми щільно закривали вікна, а хтось з братів стояв надворі, пильнуючи, щоб не прийшли ті, які вибивають віруючим вікна і ломлять двері.

Вартові

Вартові чергувалися. Якщо десь вдалині було чути гомін, вартовий стукав у вікно. Ми відразу гасили лампу. Всі сиділи, ніби неживі. Недобрі люди проходили, але в хаті було темно, то вони нічого не бачили. А до себе казали:

— Сьогодні, видно, штунда не збирається.

Наші зібрання найбільше турбували священника. Він побачив, що в церкві ставало менше людей. Свічок почали купувати менше. Раніше перед іконами було повно свічок, а тепер блимає одна-дві — і це все.

Священик вирішив, що в усьому винен я. Йому сказали, що я купив Біблію і ходжу на таємні сходи. В багатьох хатах люди здійняли з стін ікони.

Одного разу священик з поліцією прийшли до мене. Священик відразу почав мене лаяти, вигадуючи різні нісенітниці. А я спитався:

— Батюшко, чому ви минули хату того чоловіка, який тількищо повернувся із в'язниці за крадіж коней? Він сидів у в'язниці три місяці, але я бачу, що ви того не рахуєте гріхом. Для вас я є більшим грішником. Але чому? Тому, що я читаю Біблію.

— Ти гірший за конокрада, — голосно крикнув священик, — бо він украв одного коня, а

ти вже украв в мене кілька духовних овець!... А всяка крадіжка не проходить без покарання. Тому будь обережним!...

Це була моя перша зустріч із священиком і з поліцією.

Це не спиноло мене

Але це мене не налякало і не спиноло. Поволі я йшов далі Христовою дорогою. Слово Боже подавало мені силу. Я переконався, що це єдино правильна дорога.

За якийсь час приїздить якийсь начальник Кулибаба. Мене покликали до сільської управи. Сотський прибіг до мене з великим гнівом. Це була здоровезна людина. Йому було доручено:

— Бий того собаку Дунаєнка, скільки маєш сили і прижени його сюди до мене.

Але сотський не підніс на мене палки, лише тяжко лаяв, не жаліючи слів. А коли ми прийшли до сільського правління, начальник Кулибаба підбіг до мене і з усієї сили вдарив мене в обличчя з одного боку, а потім з другого. З усього села зібралися люди — чоловіки, жінки, ніби на яке видовище.

Начальник б'є мене без всякого милосердя, а при тому гукає до сільського старости, до сотського, до десятника і до поліції:

— Де тільки збирається оця штунда, то вибивайте їм вікна, ломіть двері, лупіть їх скільки зможете і де зможете...

Багатьом людям це не подобалося. Вони казали одні до одних: "Защо це так б'ють людей? Кому яке діло до того, хто як молиться?"

Я стояв побитий, скривджений.

Але багатьом людям це подобалося. Вони тішилися чужими стражданнями і думали, що всі ті, що ходять до штундів, тепер прийдуть до розуму і перестануть туди ходити.

І треба сказати, що багато людей злякалися

поліційних знущань, коли почули виразний дозвіл бити штундів, вибивати їхні вікна, виломлювати двері там, де штунди зберуться.

Деякі православні люди казали:

— Якщо ми не будемо вас бити і розганяти, то Бог пошле на нас різні кари. Ми в церкві купуємо свічки і ставимо їх перед іконами, а що ж ви робите для Бога за Його добро і милосердя?

Таке було поняття темних людей. Вони думали, що служать Богу тим, коли виломлюють у штундів двері, розбивають вікна. А в людей, які вірили в Боже Слово, вони не знаходили жодних добрих прикмет.

Моє бажання

У мене давно було бажання відвідати брата Івана Григоровича Рябошапку. Я попросив одного брата і ми поїхали в село Любомирку. Знайти його було тяжко, бо влада пильнувала, щоб до нього ніхто не приходив і не приїздив. Ми знайшли його хату. Оглянувшись навколо, сказали самі до себе: "Господи, благослови нас при відвідинах дорогого брата". Ми зайшли до хати, але довго там не були, бо його дружина щось помітила в вікні. Ми зайшли до його майстерні. Він був добрий коваль і слюсар.

Зібрання відбувалися не в його хаті, а в stodолі. Там він прорізав вікно і поставив стола. А з другого боку були снопи жита і пшениці, щоб влада не могла придертися, що це місце для молитви. Поліції сміливо можна було сказати: "Хіба в stodолі люди моляться? В stodолах складається збіжжя".

При першій зустрічі ми нічого не говорили із Писання. Брат Рябошапка тільки цікавився, як у нас появилися віруючі, що мене потягнуло до Божого Слова? Я розповів йому все від початку. На тому ми і розійшлися. Тоді він вже

був старим, але не переставав працювати, аж поки його не вислали з Любомірки.

Труднощі

Нам дуже тяжко було відбувати зібрання, бо влада пылычувала кожного нашого кроку. Але Господь був сильний. Брати твердо стояли в вірі.

Мене не лишали в спокою. Одного разу наказали мені з'явитися до начальника за 18 верстов. Він кинувся на мене, ніби звір. Він бив мене без найменшого милосердя, проклинаючи такими словами, що тяжко згадувати. Після того казав відвести мене до пристава. А той не кращий першого, навіть ще гірший, хоча на вигляд був ніби інтелігент з чисто побритим обличчям, з малими вусами.

— Чи будеш брататися із штундою? — питається мене, плюючи мені в обличчя.

— Це моя справа і таке моє покликання, — відповідаю йому.

— О, це таке?! То ти хочеш, щоб я з твоєї морди зробив шмат?

— Це ваша воля... Ви мені наказуєте, але мені також наказує Бог. То як ви думаєте, кого я повинен більше слухати, влади земної чи небесної?

— Якщо ти на землі, то для тебе я вище небесної влади...

До такої безсоромности доходила людина, яка на вигляд, здавалося, була і розумною людиною.

А брати наші все ж таки збиралися ночами.

Приїзд священика

Але ось в сільське правління приїхав священик і не сам один. Між ними був один старший, ніби благочинний. За мною послали міліціонера.

Він жене мене перед собою, штовхаючи в плечі своєю рушницею.

Приходжу до сільського правління. Там уже є старий Мусієнко. Люди зійшлися з усього села. Для них завжди це, ніби якийсь видовище. Священик сидить біля столу, спершись на Євангелію. Побачивши мене, він сказав:

— Нехай читає Дунаєнко, бо він письменна людина, а того, — показав він на Мусієнка, — немає що питати.

Я сказав:

— В Писанні написано, що блаженний той, що читає і той, хто слухає.

Священик не посоромився народу і голосно крикнув: — "Брешеш!"

Від того грубого його слова всі люди голосно засміялися. А мене ніби хтось штовхнув і сказав: "Піди до нього, візьми його Євангелію, знайди це місце і прочитай всім людям".

Я підійшов до священика і сказав:

— Батюшко, дозвольте мені взяти на хвилину вашу Євангелію.

— Візьми! — сказав він.

Я взяв Євангелію з-під його ліктя, відійшов до стіни, де раніш стояв і знайшов Об'явлення 1: 3. З-заду на мене дивиться мій брат Василь, а також інший чоловік з нашого села, що був великим противником Євангелії. Я почав голосно читати. А голос у мене був сильний, а тепер я навмисне його посилив, щоб усі чули. І читав: "Блаженний, хто читає, й ті, що слухають слова пророцтва та бережуть написане в ньому, — час бо близький!"

Прочитавши, несучи Євангелію до стола й віддаю священикові, закривши читане місце. Люди сміялися і я бачив, що ті усмішки були не з мене, а з священика. Тоді він питається мого брата Василя:

— На якій сторінці він читав?

— Я не зауважив, бо не дивився, як він во-

див пальцем по сторінці. Але там було так написано, як він читав, бо я бачив це, але сторінки не запам'ятав, — відказав Василь.

Я подумав, що цей священник напевно ніколи не читав Євангелії. Тепер він дуже розгнівався на мене і щось сказав пошепки начальнику.

По якомусь часі знову приїхав начальник. Він знову бив мене палицею, ніби снопа і весь час казав:

— А чому це ти не слухаєшся священника? Ти ж колись у церкві свічки продавав...

Намагання дүховенства

Брати вирішили: — "Як би нас не переслідували, але ми не перестанемо збиратися".

Але ось одного разу приїхав з іншого села священник — церковний служитель. Він послав за мною поліціанта з суворим наказом: "Гони його до церкви". За мною прийшов не один поліціант, а двох. Кожен з них мав палицю.

— Негайно збирайся до церкви! — сказали.

Я взяв свою Біблію і сховав під полу. В церкві став біля заднього вікна. Розпочалося богослуження. Співає хор. Люди моляться, хрестяться. Все йде якнайкраще. На закінчення священник вирішив сказати проповідь. Він говорив про ікони й ідоли.

— Ідол — це бик, а ікона — це зображення святих чоловіків і жінок.

Я весь дрижав. Ніби чийсь голос казав мені: "Не мовчи, кажи".

— Батюшка, дозвольте мені сказати кілька слів, — обізвався я голосно.

— Кажи, Дунаєнко, кажи!

Я відкрив Біблію і на весь голос почав читати: "І будете ви стерегти свої душі, бо не бачили ви того дня жодної постаті, коли говорив Господь до вас на Хориві з середини огню, щоб

ви не зіпсулися, і не зробили собі ідола на подобу якогось боввана, зображення самця чи самиці“ (Повторення Закону 4:15-16).

— Чуете, батюшко? Тут же не кажеється про якогось бика.

В церкві здійснювся галас. Здоровенний мужчина підійшов до мене, ударив мене кулаком по шиї і потягнув до дверей. Випхнувши мене надвір, він зачинив двері до церкви. Навколо церкви була огорожа, а в одному місці — головні ворота. Він пхнув мене за ворота і крикнув:

— Іди геть!

Того самого дня було донесено начальнику, що Дунаєнко не заспокоюється і при людях соромить священика.

Коли начальник приїхав удруге, то не бив мене, а мучив так, що я насилу лишився живим.

— Як ти, гаде, осмілився бити священика?

— Я й пальцем його не торкнув, — казав я.

— Своїми словами ти бив його при всіх людях... Почекай, достукаєшся того, що зогниєш на каторзі, пропадеш там навіки.

Усе це було при багатьох людях. Тому всі люди думали, що я незабаром буду каторжаником. Але брати й сестри і по тому не залишали своїх зібрань. Були випадки, коли нас заставляли в часі зібрань. Тоді всіх нас арештовували і піхотою гнали на вісім діб в Уманську в'язницю, що була від нас за 40 верстов. Мені добавляли трохи більше і я сидів у тій в'язниці від десяти до чотирнадцяти днів.

Разом із сильнішими мужчинами гнали до тієї в'язниці недужих, навіть матерей з малими дітьми. До нікого не було найменшого милосердя. Не помагали ні сльози, ні прохання.

Приїзд слідчого

Із Києва приїхав слідчий. Але мене до нью-

го не кликали. Він затримався в священика, щоб розслідувати справу. Слідчий питається священика:

— Ви розпорядилися, щоб Дунаєнка покликати до церкви?

— Так, я сказав поліції, щоб привели його. Я бажав його переконати в його блуді.

— Чи Дунаєнко, ввійшовши до церкви, відразу почав щось говорити?

— Ні, він після моєї проповіді попросив слова.

— Чи ви йому дозволили говорити чи заборонили?

— Я дозволив.

— Чи ви йому дозволили говорити в церкві тоді, коли стояли за аналоєм?

— Я думав, що він покається перед Богом і попросить прощення.

— Ви думали так, а він думав інакше. І на мою думку то Дунаєнко не зробив нічого незаконного.

Тяжкі випадки

В одного брата померло дитя. Поліція не дозволила поховати дитя на загальному цвинтарі. Було це влітку. Надворі стояла спекота. Кілька днів брат тримав померлу дитину в пивниці. Але довше не можна було тримати і треба його було десь поховати. І брат поховав дитя в своєму дворі.

За кілька день приїздить з міста урядник і дає наказа: "Викопати тіло і поховати за селом, де ховають здохлу худобу.

Брати і сестри почали плакати від такої зневаги. Але зневага на тому не скінчилася. Були скликані збори села, на яких вирішилася така постановка: — "Забрати в штундів ввесь хліб в снопах, а землі їм дати тільки по пів десятини в такому місці, де нічого не родить".

До всіх поліційних станиць було послано розпорядження насильно відбирати в штундів народжених дітей і хрестити їх в православній церкві. Багатьох дітей хрестили в холодній воді. Деякі з них простуджувалися і вмирали.

Одного разу я копав на своєму полі глину, щоб поправити трохи хату. Йшов сільський староста, побачив і каже:

— Пощо ти тут копаєш?

— Це моє поле, я тут родився, плачу за це податки і це поле перейшло в мою власність від батька...

— Я тебе покопаю... Твоє місце отам і там собі копай, — сказав староста, показавши палицею на небо. — А тут ти не маєш права копати.

Це було незрозумілим для мене. Що робити? Куди йти? Кому пожалітися?

Я був подібний до сироти, яку б'ють усі діти, відбирають у неї все, а вона може тільки плакати, втираючи рукавом сльози...

Дружина сказала: "Кинь копати, а то ще покличе інших і поб'ють та покалічать".

Увечері віруючим забороняли в хатах світити лампу. А вночі з малими дітьми буває різне. Заплаче, бувало, дитя, мати засвітить лампу, а дорогою хтось іде, побачить у штундів світло і повибиває вікна, бо думає, що це штунди читають Біблію.

Турботи громади

Люди почали довідуватися, що дехто з молодих потай приходять на зібрання послухати читання Біблії. Одні одним почали казати: "У них там цікаво".

І тоді люди вирішили таке: "Якщо наші діти йдуть до штундів слухати Біблію, то ми повинні купити свою Біблію, а тоді не треба буде ходити до штундів. Нашу Біблію можна буде читати в церкві. Може хтось купить свічку, засвітить

перед святими іконами, а тоді нехай штунда також прийде до церкви і прочитає ту Біблію, яку наш священник купив“.

Це рішення було в присутности священника. Люди зібрали гроші на Біблію і доручили їх священникові, щоб він Біблію купив.

Незабаром священник справді купив Біблію, привіз її до села і зібрав усіх людей. За мною послали сотського з довгою палицею. Сотський суворо мені сказав:

— Ходи зо мною, — почитаєш Біблію, яку батюшка купив, щоб не поклонятися святим іконам.

Сотський жене мене перед собою, тяжко лається. Приходжу в сільське правління. Народ закричав:

— Ага, прийшов?... Ану прочитай оце Біблію, яку батюшка купив... І голосно прочитай те місце, де написано, щоб не поклонятися святим іконам!...

Докази із Біблії

Усі люди пильно подивилися на мене. За столом сидить священник, а біля нього якісь незнайомі мені люди. Мені дають Біблію, щоб прочитати те місце, де говориться про ікони. У багатьох людей такий вигляд обличчя, що я не знайду такого місця. І ті люди задалегідь переживають перемогу, готові кинутися на мене.

Я відкрив 44-й розділ пророка Ісаї і прочитав вірші від 13-го до 15-го: "А тесля витягус шнура, визначує штифтом його, того ідола, гемблями робить його та окреслює циркулем це, і робить його на подобу людини, як розкішний зразок чоловіка, щоб у домі поставити. Настинає кедрин він собі, і візьме граба й дуба, і міцне собі викохає між лісними деревами, ясен посадить, а дощик вирощує. І стане людині оце все на паливо, — і візьме частину із того й зогрі-

ється, теж підпалить в печі й спече хліб. Також виробить бога й йому поклоняється, ідолом зробить його, — і перед ним на коліна впадає“.

Люди мовчали, бо так було домовлено. А священик не міг сидіти на одному місці. Всі з нетерпеливістю чекали кінця читання. Коли я скінчив, священик устав і сказав:

— Прочитане Дунаєнком, це зо Старого Заповіту і воно нас не торкається.

Люди захвилювалися, втішилися й загомоніли: — “Це не для нас! Це не для нас!”

Тоді я відкриваю 17-ий розділ Діїв Апостольських і читаю 29-го вірша: “Отож, будши Божим тим родом, не повинні ми думати, що Божество подібне до золота, або срібла, чи до каменю, твору мистецтва чи людської вигадки”.

Дехто з людей переконалися в правдивості цих слів, а деякі озлобилися й переповнилися великою до мене ненавистю. Розходилися до своїх домів з піднесенням, сперечалися, шуміли. Були голоси в мою сторону, але більше було проти менс. Людям не хотілося кинути те, чому вони вірили довгі літа.

Віруючі шукають виходу

Наближалось свято Світлого Христового Воскресення — Христова Пасха. Поліція, їхні шпіони, а також всі ті, що ненавиділи нас заздалегідь приготували кії, щоб розбивати вікна в тих хатах, де збираються штундисти.

Тоді ми вирішили зібратися не в хаті, а далеко за селом в степу, звідкіля не буде чути наших голосів.

Там був цвинтар. Ми зібралися біля викопаної ями, в якій ще не встигли поховати покійника. Біля тієї свіжої ями-могили ми молилися, плакали гіркими слізьми. Матері тримали на руках малих дітей...

Наші переслідувачі даремно шукали хати,

де відбувалися наші зібрання. Тому вікна не були побиті, бо ніде не могли знайти зібраних віруючих.

Переслідування зміцнювалися щодня, але наші зібрання не спинялися. Тоді наші переслідувачі почали ловити наших братів і сестер, де тільки довелося. Ловили з малими дітьми. Дуже часто арештовували якусь сестру, що працювала на городі. А в хаті того часу спало мале дитя. Ї мати просила, щоб її пустили нагодувати дитя, але переслідувачі, глузуючи, казали:

— Обійдеться без грудей...

Матерей погнали за 40 верст до Уманської в'язниці. Вони провсли ніч над дорогою під голим небом. Матері плакали від болів, через надмір молока, що прибуло в їхніх грудях. А їхні діти того самого часу гірко плакали вдома за своїми матерями...

Спочатку сестер примістили в Уманській фортеці, а другого дня перевели до в'язниці. Там була церква. Священик розпочав богослужбу, на яку покликано багато поліції.

Під час богослуження брати і сестри плакали від того, що їх сюди насильно пригнали. А після богослужби священик дає всім проскури. Дехто не хотів брати. До таких негайно підскакували поліцаї і без всякого сорому били. Мою дружину пхнули з високої драбини. Вона сильно побилася, але лишилася живою.

Богослуження скінчилося і сестер знову погнали до в'язниці. На той час до в'язниці попривозили матерям їхніх малих дітей. Показали дітей здалека, але матерям їх не дали. Діти плакали, а матері плакали також від великого жалю і від болю в грудях. Таку муку придумала влада з намови духовенства.

Того дня бідні матері так і не нагодували своїх грудних дітей.

— Привезіть дітей взавтра в 9 годині ранку!
— розпорядилося начальство.

Брат Григорій Доротейович Мусієнко привіз двоє маленьких дітей, але їх до матері не пустили і він з плачем поїхав до Умані шукати місця, щоб десь переночувати до завтра.

Тяжко він пережив цю ніч на постійному дворі. Діти всю ніч плакали, не даючи спокою іншим людям, що там ночували. Між людьми на постійному дворі було багато жінок-жидівок. Коли вони довідалися, чому це діти плачуть, то брали їх на руки і кормили своїми грудьми. По обличчях тих чужих жінок, а також дітей текли сльози.

— Бідні діти, защо вас так карають? — казали жидівські матері.

Можемо собі уявити, що переживали ті матері, що були тоді у в'язниці.

У в'язниці

Другого дня в годині 9-ій ранку дітей привезли до в'язниці, але відразу не пустили до матерів. Треба було дістати на це дозвіл від вищого начальства. Це забрало біля двох годин. Діти плакали. Матері у в'язниці впадали в відчай.

Одного вечора після перевірки всіх в'язничних камер, брати стали на коліна і почали молитися. В що хвилину надворі щось загуло, заворушилися лямки, задрижали вікна. Вартовий голосно крикнув:

— Увага: землетрус!

Усі перелякалися, бо в'язниця камінна, і коли б вона завалилася, всім тут була б могила. Але за кілька хвилин землетрус спинився. Брати встали з колін. Молитви їхні були слізними і щирими. По молитві всі поклалися на голі нари. Ані в чоловічих, ані в жіночих камерах не було жодного накриття для нар.

За вісім день братів і сестер пустили додому, а мене на дві добі посадили до кацету.

Погроза

На воротях двору брата Мусієнка хтось причепив листа, в якому було написано, щоб брат Мусієнко виніс сто рублів і поклав їх на роздоріжжі в полі біля придорожного хреста. Якщо він того не зробить, то весь його двір буде спалений.

Мусієнко відніс того листа в сільське правління. Але перед тим, як Мусієнко перечитав того листа, його перечитали сусіди.

Поліція пізнала писання автора листа. Брата Мусієнка покликали до нового пристава і сказали:

— Ми знаємо того, хто написав листа. Тепер ми зладили протокола, якого ви повинні підписати і справа піде в суд.

Але брат Мусієнко не хотів судитися і протокола не підписав. Незабаром хтось підпалив його млина, який вартував кілька тисяч рублів. Згоріло багато машин. Біля млина були інші будинки і з того всього лишилися тільки цвяхи і купа попелу. Такого млина біля нас не було ніде.

Незабаром після пожежі в брата Мусієнка захворів вісімнадцятилітній син. Врятувати його було неможливо. Брати викопали яму на загальному сільському цвинтарі, але переслідувачі віруючих донесли про це урядникові:

— Нашого православного цвинтаря хочуть зневажити померлим штундою, — казали вони.

Урядник суворо наказав сотському в жодному випадкові не допустити, щоб штундист був похований на цвинтарі, а викопану яму закидати назад землю.

Сотський був неписьменний. Він приніс до мене наказа від урядника, щоб я прочитав. Я перечитав того наказа і сховав папірця до кишені.

Це було в місяці лютому. Тіло покійника

лежить у хаті. Я вітвідую хату брата Мусієнка, читаю там Євангелію. Люди приходять на похорон, слухають Боже Слово. Деякі наші переслідувачі злісно насміхаються, кажучи:

— Нехай собі з нього варить борщ, але на нашому цвинтарі ми не дозволимо поховати.

— Але це ж не по-Божому, — кажуть інші.

Я щодня читаю біля покійника Євангелію. Людей збирається більше і більше. Після читання Євангелії пояснюю прочитане. І що ж сталося? Сімнадцять душ навернулися до Христа.

Коли про це довідалася влада, то посилила переслідування віруючих. Тоді я написав прохання-скаргу до самого царя, додавши до того заборону урядника ховати покійника на цвинтарі. Прізвище того урядника було — Карпо Никодимович Кулибаба.

Конверта з проханням я поклав до іншого конверта і послав це все віруючому братові Германові Ісаковичу Фастові, який тоді жив в Петербурзі.

Я все докладно описав братові і просив його доручити моє прохання там, де треба. Брат Фаст відповів мені телеграмою: "Лист отриманий, доручений там, де треба".

Переляк

Ця телеграма викликала в багатьох селах переляк. Люди приходили до листоноша і питалися:

— Хто це прислав з Петербурга телеграму для Дунаєнка? Що в ній написано?

Священик також покликав до себе листоноша і питався про телеграму. А листоноша казав:

— Я віддав телеграму Дунаєнкові, але що в ній написано, то я не знаю.

Тіло лежить у хаті уже 21 день. І певно, що урядникові було наказано з Петербурга, бо він приїхав до села і розпорядився, щоб покійника

поховати. А щоб не було перешкод від православних, він сам був присутній на похороні.

Священик у нас був на двоє сіл. Одного разу він приїхав відправити богослужбу. Після того він пішов до церковного старости на обід. А трьох синів того старости на вернулися до Господа, коли я читав над покійником Євангелію. Під час обіду староста сказав:

— Батюшко, дайте пораду і скажіть, що я маю робити з моїми трьома синами, які почали ходити до Дунаєнка на зібрання?

— Ви знаєте, що зробили з Яковом, який обікрав уночі церкву. Його громада замордувала і за це нікому нічого не було. Отаке треба зробити з Дунаєнком, — відповів священик.

Постанова зборів

Село збирається на свої збори й виносить таке рішення: "Хто не хоче бити і розганяти штундистів, у тих відбереться земля". Ніхто не хотів лишитися без землі. Тому всі, що підписалися під такою постановою, брали кий і йшли розганяти штунду.

Священик якраз приїхав відправити богослуження. Всі люди йдуть до церкви, тримаючи в руках кий. Під церквою поклали їх біля сходів. Увійшли до церкви і почали молитися. Після богослуження деякі найлютіші наші переслідувачі в одну руку взяли кия, в другу ікону і пішли до села розганяти штунду. Йшли і галасували:

— Коли ми будемо їх розганяти і громити, то може дехто із штундів не видержить і вдарить котрого з нас. Тоді такого можна буде на місці прикінчити, бо нас багато, а їх мало. Ми оборонимо православну віру.

Один сильний мужчина приготувався вбити Дунаєнка, але Бог тоді до того не допустив. Дружина моя тоді була хвора. Сусідка потайки

зайшла до нашої хати, щоб допомогти дружині. А до мене вона сказала:

— У хаті немає ні крапельки води, тому підіть і принесіть води.

Я пішов. Коли люди з киями й іконами прийшли на моє подвір'я, то мене не застали, а дружина лежала хвора. Це було 14 лютого 1891 року.

Дружині тоді не зробили нічого, але в інших хатах багатьох віруючих били до крові. Жінок тягнули за коси, били чобітьми. Одну дівчину викинули за тин на замерзлу землю. Вона того самого дня і померла.

Звірство

Це не були люди, а люті звірі. Вони тільки думали про одне: — Знищити штунду і все їхнє покоління! Один такий оборонець віри намірявся на мене, але розбив голову іншому братові. Більше пів версти по білому снігові тягнулася червона стяжка. Цей брат не зміг дійти до своєї хати і впав на сніг. Ми принесли його до хати, де з великим зусиллям треба було загамувати кров. Ми вже думали, що він не буде жити.

Одного разу за мною шукали в скрині, в шафі, перекинувши догори дном, бо ніяк не вірили, що мене немає в зібранні.

Один брат прибіг до мене до хати. Він був побитий, знівчений. Крізь сльози він казав:

— Брате, коли б ти був у зібранні, тебе уже не було б на світі, бо вони убили б тебе.

Брати і сестри показували мені свої рани, синці, кров.

— Злодії, замордували невинне дитя!...

А як подіяло вбивство дівчини на її батьків? Досі вони були віруючими, але потайки, а тепер відкрито повірили в Христа, нікого не лякаючись. Вони були готові умерти за Христа.

Після такої події брати просили волосного

старшину Антона Булавку, Талиновської волості, села Глибочка, щоб він приїхав до нас.

Старшина приїхав і зібрав усіх братів і сестер до сільського правління. Люди думали, що він буде досліджувати недавні звірства й зробити якийсь лад. Але він того не зробив. Він поставив усіх братів у рядок і почав кожного зокрема бити по обличчі. Я отримав тих ударів найбільше. Він так довго мене бив, що його рука спухла і він тер її горілкою. Я не впадав духом, бо вірив, що Бог сильніший отих звірів.

Дзвоніння в усі дзвони

Одного разу чую — дзвонять усі дзвони. Я думав, що це на якесь свято. Бачу, люди з усіх кінців села йдуть до церкви. Крізь вікно бачу до моїх воріт біжить поліціант. Він прибіг до хати і крикнув до мене:

— Що ти не чуєш дзвонів? Чому не йдеш до церкви? В цю хвилину, щоб ти там був!... Побачиш, що з тобою сьогодні буде...

Поліцай лаявся страшними словами і казав мені негайно збиратися і йти з ним до церкви. Я зібрався і ми вийшли на дорогу. Підходжу до церкви і бачу там кілька бричок, а біля них багато людей. На мене прийшов якийсь страх, все тіло ніби завмерло. З церкви вийшли стражники і урядники. Один став передо мною, другий — з-заду і ведуть мене до церкви. Люди дають нам дорогу. Мене привели наперед. Бачу, стоять кількох священиків, але всі вони мені незнайомі. З правого боку стоять пристав, жандарми, урядник, а також поліція. Біля самого крилоса стоїть якийсь високий начальник. З-за царських воріт вийшов священик в блискучих ризах, подивився на мене і спитався:

— Ти Дунаєнко?

— Так! — відповів я, шукаючи слів, щоб ще щось сказати. Але мої уста висохли, язик ні-

би одерев'янів і я не міг промовити більше слова. Навколо стояла поліція з шаблями.

— Ти чому лишив свою матір-церкву і став ніби та вівця, що заблудилася? Ти ж читаєш Євангелію, а в ній написано те, що Христос казав про таких, як ти. Христос залишає Свою отару і йде шукати одну заблукану вівцю. Це саме зробили ми, — лишили свої всі справи, всі свої обов'язки і прийшли сюди шукати ту вівцю, що заблудилася... А ти дійсно заблудився, скривдив свою матір-церкву... То ж ти народився православним, потім виростав біля своєї матері — православної церкви, ти її любив, а вона також любила тебе, ти добре в ній читав і співав... Нащо ж ти лишив свою люблячу матір, яка тебе народила, христила, навчала, а ти замість подякувати їй, ти плюнув на неї, ти відійшов від неї, а тепер ще й інших намовляєш до того...

Я насилу тримався на ногах від того, що тесер почув. Але треба було щось сказати і я сказав:

— А що ж я маю робити, щоб унаслідити Царство Боже?

Священик подивився на людей, що були в церкві і відповів:

— Повторю тобі Христові заповіді.

— Які?

— Першу і другу...

Але сказати йому тих заповідей не довелося. До нього підійшов урядник і щось сказав до вуха. Тоді священик голосно сказав:

— За пів години в школі відбудеться бесіда місіонера з Дүнаєнком. Місіонер приїхав з Петербурга.

Місіонер

Місіонер цей називався — Шкварцев. До нього з великою пошаною ставилися священики, а також всі урядовці. Було видно, що деякі

просто дрижали перед ним. Якщо людина приїхала аж з Петербурга, то це вже не щобудь, не наша рівня.

Усі люди зібралися в школі. Такі збори не відбувалися без поліції і не відомо, чого духовенство боялося, — бійки, повстання?

Священики засіли за столом. Місіонер також сів за стіл. Розпочалося зібрання. Місіонер дістав з кишені записну книжечку, перекинув у ній кілька листків і каже до мене:

— Сядь ближче.

Вартові відразу пхнули мене до нього. Місіонер питається:

— Чи ти визнаєш себе згідно Божого Слова заблудшим?

Я мовчав. Тоді мій рідний брат Василь устав і підніс догори руку. Священик побачив.

— Можеш говорити, — сказав він.

— Якщо праведність ваша не перевищить праведности книжників і фарисеїв, то не ввійдете ви до Божого Царства.

— Хто це такий? — питається місіонер.

— Це його рідний брат! — крикнув хтось з натовпу.

Тоді місіонер сказав, обертаючись до Василя:

— Ті слова сказав Сам Христос і я скажу те саме, що коли наша праведність не перевищить книжників і фарисеїв, то ми не ввійдемо до Божого Царства. Це правильно сказано.

Василь сів, сховавшись між людей. А місіонер ще довго говорив до людей на захист православної віри. Потім обійняв мене перед усіма людьми і казав:

— Дунаснко, я чув від людей, що ти колись в православної церкві читав, співав разом з іншими. І що ж це з тобою трапилось? Як ти міг так осліпнути духовно? Апостол Павло каже: "якщо наше благовістя закрите, то воно закрите для тих, що гинуть". Отже, згідно Божого Слова

— ти загинувий. Чи ти бачиш тих людей, яким ти колись читав у церкві? Для них благовістя не закрите, а для тебе закрите. Ти дуже в поганому стані, а твої односельчани в кращому. Оце така різниця поміж тобою і народом.

У натовпі був один чоловік, на якого показав місіонер. За словами місіонера цей чоловік ніби знає все, для нього благовістя не закрите. А чоловік цей був старшого вже віку. Я його знав. Він постійно був при церкві. Це був Терентій.

— Бачиш, Дюнаєнко, з кого ти повинен собі брати приклада. Від нього Бог нічого не закритив, а тобі штунда зав'язала очі.

У цю хвилину мені ніби хтось підказав, щоб я дещо сказав до старого Терентія. Мої ноги задрижали, а місіонер дозволив мені говорити.

— Кажі, кажі, спитайся його щобудь, — підбадьорював мене місіонер.

— Тихо!

Люди заметушилися, зашуміли. Урядник голосно крикнув.

— Дядьку Терентій, прошу мені пояснити, що це визначає, коли священник перед царськими ворітьми в церкві підносить Євангелію і каже протяжним голосом: "Горе імеем серца"?

Терентій відповів:

— А хіба ти того не знаєш? Ми співаємо на відповідь священнику так: "Імами ко Господу, достойно і праведно есть, поклонятися Отцу і Сину і Святому Духу".

— Я це знаю, але поясніть мені слова священника: "Горе імеем серца".

— Я того не знаю, нехай батюшка тобі скажуть, — відповів Терентій.

Люди почали тихо сміятися.

— Не смійтеся! — крикнув поліцай.

— Більше нічого не хочеш спитатися? — подивився на мене місіонер.

— Якщо дозволите, то ще спитаюся.

— Спитайся.

— Дядьку Терентій, а що визначають слова, які батюшка проказує за іконостасом: "Поюще, вопіюще, взивающе і глаголюще"?

— Ми на це відповідаємо: "Свят, свят, свят Господь Саваоф..."

— Я це знаю, дядьку Терентію, але що визначають слова священика?

— Як же я тобі поясню, якщо я сам того не знаю? — сміливо сказав Терентій.

— А ти, Дунаєнко, знаєш? — спитався місіонер.

— Коли б знав, то не питався б, — сказав я. Місіонер похитав головою і каже:

— Я ще не бачив такого мудрагеля.

Я злякався. Мені стало ясно, що мої питання не сподобалися місіонераві. Він щойно казав, що благовістя не закриті для Терентія, а якщо так, то він повинен усе знати. Але тут виявилось, що він нічого не знає.

Місіонер показує на ікону, яка висить на передній стіні і питається:

— Як ти думаєш, що це по-твоєму?

— Ікона, — відповідаю.

— А що на ній намальовано?

— Іван Христитель.

— Ким, ти думаєш, він був?

— Він був, як Ангол Божий.

— А як ти розумієш те, що намальовано на іконі?

— Це все зроблене не Богом, а людьми.

— Так, людьми, але ікона свята.

— Того я твердити не можу, чи вона свята чи ні, бо в Писанні кажеться: "Будьте святі, бо Я святий". Це написано живим людям, в яких може перебувати Дух Святий... А чи можуть бути святими мертві речі, того я не знаю.

Вечір

Прийшов вечір. Засвітили лампу. Люди не розходилися. Всі ще чогось чекали. До мене підійшов сільський вчитель і сказав:

— Дүнаєнко, прошу вийти зо мною на кілька слів.

Він іде до дверей, я за ним. Він покликав мене набік і каже:

— Слухай, що я тобі скажу: лиши ту свою штунду і вони тобі дадуть грошей, скільки ти забажаєш...

По тому він почав лаяти священників, називаючи їх різними лихими словами, щоб показати мені, що й він не з ними. А після того спитався мене:

— Скажи, скільки б ти хотів з них?

— Я нічого не хочу... Ви знаєте, що сказав Петро Симонові: "Золото твоє й срібло нехай буде на загибель з тобою". Так і я не бажаю продавати Божого дару.

— Ну, як хочеш, це справа твоя, — сказав учитель.

Він пішов до школи, а я за ним. Коли я зайняв своє місце, місіонер відразу звернувся до мене:

— Ну що, Дүнаєнко, ти ще не опам'ятався? Стоїш і надалі в своєму навчанні?

На це я відповів:

— Хто ж я такий, щоб видумувати своє навчання? Не на своєму вченню я стою, а на Божому Слові.

Місіонер підходить до мене, бере мене за полу і тягне до дверей. Він вийшов зо мною за школу. Навколо було темно. На небі сяяли зорі. Місіонер, так само як перед тим учитель, відводить мене набік і питається:

— Дүнаєнко, ти думаєш, що ті всі люди те саме зроблять, що ти? — і він замахав руками.
— Отже, запам'ятай, що ти будеш виселений

звідси. Там ти побачиш людей, які під час молитви танцюють. Знай, що ти назавжди розійдешся зо своїми тут братами... Я тобі не раджу залишати дружину і дітей... Тебе зашлють не відомо куди, звідки немає вороття... І що ж ти на це скажеш?

— Нехай надо мною в усьому буде Божа воля, — відповів я.

— Дивися сам. Будеш потім жаліти, але буде вже пізно.

Він повернувся і пішов до школи. Я побачив, що в школі вже всі вдягаються. Біля мене стала поліція. "Певно оце візьмуть мене і відразу пошлють на заслання, — думав я. — Не знаю тільки, чи скажуть про це дружині і дітям".

— Куди мені, ваше благородіє? — спитався я місіонера.

— Покищо ти вільний і можеш іти, куди бажаєш.

Поліція відійшла від мене. На тому й скінчилася моя бесіда з місіонером.

Син старого Мусієнка

Андрій Федорович, син старого Мусієнка, повернувся з військової служби. Він приніс з собою багато книг. Батько питається:

— А це що за книги?

— Це дуже старі книги, молитовники, життя святих, а оце календар.

— А ось, сину, я купив Біблію, — може б ти почитав її. Син почав читати і знайшов у тій святій книзі такі місця, де написано, щоб люди не поклонялися якому-будь зображенню.

— Пощо ж ви ті зображення тримаєте? — казав син. — Дивіться, вся передня стіна завішена іконами.

— Тепер, сину, суворо забороняється нищити ікони. Влада за це важко карає, — казав старий Мусієнко.

— За це я буду відповідати, — каже син.

Прийшла неділя. Священик приїхав відправляти обідню. А тоді Андрій Федорович взяв мішка, здійняв зо стіни всі ікони, поклав до мішка і заніс до церкви. Приходить, а там повно народу. Андрій виймає з мішка ікони і ставить їх одна за одною під стіною. Народ дивиться і не знає, що це має бути.

— Андрію Федоровичу, що це ви робите?

— Хіба не бачите? Ставлю святих в рядок.

Люди жахнулися й шептали: "Оце все знову наробив Дунаєнко. Це його наука".

Незабаром після того приїхав урядник. Чому? Щоб знову мене кликати до себе і бити. Я до того уже призвичаївся. Якщо урядник приїхав, то без биття не обійдеться. На цей раз він бив мене по обличчі.

— Раз, два, три!...

В одне лице, а потім у друге. Дивиться, як мос обличчя палає від биття і тільки посміхасться від вдовolenня.

— Почекай, твої щоки ще не так розпаляться! — казав.

По тому погнав мене за 18 верстов до пристава в містечко Тальне. Пристав, побачивши мене, злісно крикнув:

— Це ти знову, зараза? — і почав бити мене кулаками в обличчя, в груди, в голову. А коли втомився, то крикнув:

— Іди геть!

Іду назад 18 верстов. Все тіло болить. Над дорогою була криниця. Я напився холодної води і мені полегшало. Я зійшов із шляху, сів під якимось деревом і думаю: "Боже мій, як я втомився від тих знущань влади. Не хочеться вже й жити на світі!"

Що було далі

Додому прийшов побитий, увесь в синцях. Дружина перелякалася.

— Хто це тебе так розмалював? — питається.

— А хіба ти не знаєш, хто в Росії так розмалює людей? Становий пристав.

Прибігли діти. Вони дивляться на мене і дивуються, що я такий знівечений. Бігають навколо мене, щебечуть, ніби пташенята. Я дивлюся на них і серце моє рветься від болю. "Мабуть ви незабаром лишитеся сиротами", — думаю.

Незабаром розійшлася вістка, що Івана Григоровича Рябошапку виселили і його більше немає в Любомирці.

Мені також не дають спокою. Багато разів знову і знову приїжджають ісправник, пристав, урядник. Мене знову кличуть до сільського правління. Іду і думаю сам в собі: "І як вам не надокучило тягатися зо мною?"

Приходжу, але ще не знаю, пощо це мене кличуть. Ісправник мені пояснює:

— Отже, достукався ти, Дунаєнко. Ти тепер жити тут не будеш.

— А де ж я житиму? — питаюся.

— На засланні.

— Ваше благородіє, — кажу йому, — дозвольте ще піти додому і попрощатися з дружиною та дітьми.

— Добре, іди, — каже він — бо розлука ваша буде довга.

Двох поліцейських повели мене селом. Приходжу додому і кажу дітям:

— Ну, милі діточки, залишаю я вас. Чи побачимося з вами чи ні, це тільки Бог один знає.

Дружина почала плакати, але крізь сльози потішає мене:

— Не бійся, з тобою Бог. Він не залишить тебе.

— То прощайте... — і я почав востаннє всіх цілувати. Дружина й діти плачуть, чіпляються мені до рук і так йдуть зо мною до воріт. Я востаннє махнув їм рукою і пішов дорогою. Оглянувся. Дружина стояла біля воріт з дітьми,

ніби перелякана квочка з курчатами.

Приходжу в сільське правління. Бачу — ведуть також Андрія Мусієнка, який недавно ставив у церкві ікони в рядок. Разом з мною його також виселяють з села.

Було це 9 травня 1894 року, якраз на свято Миколи. Завезли нас до Уманя, а там зачинили в арестантській біля поліційної управи. Прийшло трьох поліційних урядників і зробили в нас обшук. Я мав при собі 60 копійок і ті вони забрали. Андрій мав 3 рубли, — забрали також. Потім вийшли, але за кілька хвилин вернулися назад і принесли з собою горілку, яку купили за наші гроші. Почали пити. Коли розвеселилися, то стали бити нас по обличчі.

У сусідній камері було також кількох людей, що сиділи за якісь провини. Всі вони бачили крізь вікно, як поліцейські пили горілку і били нас. І дивно, що ті люди не співчували нам, не лаяли поліції, але вони сміялися. Для них це було розвагою. Сидіти в камері надокучає, а тут отака картина!...

У нашій камері була ікона, але вона не робила жодного враження на поліцію. Вони тяжко лаялися, а потім хотіли напоїти нас горілкою. Один схопив мене за голову, а другий почав лити горілку до уст. Я стиснув зуби і впав на долівку. Поліцай кричав, щоб я молився до ікони.

Ікона була тяжка, намальована на грубій дошці. Мучителям забажалося більше поглумитися над нами. Один із них здійняв ікону з стіни, розмахнувся з усієї сили й іконою вдарив мене по голові. Я упав на долівку, а тоді вони почали бити мене в обличчя, в голову, де тільки попало. Люди з сусідньої камері почали кричати:

— А що це ви робите? Досить!...

Але мучителі не переставали лютитися. Вони випили ще горілки і знову хапаються за ікону... Ударили мене по голові з другого боку. Ікона була з грубої дошки, але вона не видержала

і розбилася. Кров потекла мені з ушей, з носа, з уст. В очах потемніло і я нічого не бачив.

Потім один поліцай схопив мене з-заду за волосся, завернув мою голову, а другий помагас йому налити мені в уста горілки. Котрийсь із них ударив по килішкові і він розбився, порізавши мої уста. Я вже нічого не бачу, лише чую, що кров тече мені по обличчі...

Вони знову випили горілки, а потім знову почали мене бити нагаями й шаблями. Піхви в шаблях мідні, тяжкі. З грудей також пішла кров... Один сильно вдарив мене в бік. Я пробував устати, але не міг. Але вони підводять мене на ноги, заставляють стояти, але я не можу. Тоді вони ще більше розлютилися і почали бити мене чобітьми, шаблями.

Люди з сусідньої камери почали кричати:

— Досить!... Досить!...

— Замовчіть, це не ваша справа! — казали поліцаї.

Тоді люди з сусідньої камери почали сильно бити в вікно, ломити двері й кричати:

— Защо на наших очах убиваєте людину?

Поліцаї побачили, що переборщили і почали оправдовуватися:

— Люди, та це ж зрадник. Він багато наших православних людей перевів у свою штунду...

А люди з за вікна:

— Але пощо ви катуете його до смерти? То ж він нікого не забив... А якщо говорив про віру, то треба було не слухати його. Ми не можемо більше дивитися, як ви знущаетесь над людиною.

— Ми давали йому цілувати ікону, а він не хотів, то як же його не карати за таку зневагу? А вміщуватися вам не в свої справи не треба. Сидіть там і будьте тихо...

Тільки над ранком вони кудись вийшли. Андруї бачив, як надо мною знущалися, але не міг

мені допомогти. Він плакав, бачачи мої страждання, але йому сказали:

— Якщо тільки підійдеш, то на місці розстріляємо!

Зоставили якогось чоловіка, щоб нас стеріг. Ми чуємо, хтось підійшов до наших дверей і питається:

— Хто тут сидить?

— Штунда... Але йому так дали, що до вечора може й віддасть дияволу душу, — відповів вартовий.

— Защо ж його били?

— А він не хотів хреститися і цілувати ікони

— То що ж в тому поганого? Я також не хрещусь, то хіба мене треба забити? Кому яке діло до того, чи я молюся чи ні.

І той голос погрозив, що коли вони не залишать такого знущання, то він пожаліється там, де треба.

Принесли води

За якийсь час прийшли тих трьох, які мало-що не замордували мене, і принесли води.

— Тримай руки і вмивайся! — кричали.

А я не маю сили встати. Тоді вони потягнули мене в другу камеру, роздягнули до нага і почали обмивати мої рани. З обличчя також витерли кров і ведуть до іншої в'язниці, підштовхуючи з-заду.

— Не вдавай з себе мертвого, а ворушися швидче... Ми тебе помили, то чого тобі ще більше треба? — казали вони.

Андрія також вели зо мною. Привели нас до в'язниці. Там нас розділи, нашу одержу забрали, а видали нам літню в'язничну.

В камері було холодно. Від місяця березня вона не опалювалася. На моїх ранах не переставала сочитися кров.

Прийшов вечір. До нашої камери прийшов

на перевірку якийсь начальник. У мене не було сили стояти на ногах і я упав на долівку. Він подивився на мою голову і сказав до брата Андрія:

— Мочи у воді шматку і клади йому до голови всю ніч. Уранці покличемо лікаря.

І брат Андрій пильнував мене всю ніч. А над ранком він сів біля мене і каже:

— Брате, ви непевно помрете, бо ваших очей уже не видно. А ноги ваші і руки також дуже опухли. То скажіть, що я маю сказати вашим дітям і дружині, якщо я лишуся в живих? Вони ж будуть питатися мене...

Він нахилився надо мною і гірко плакав.

— Брате Андрію, не плач, бо мені дуже тяжко це слухати. Бог сильний і Він дасть пораду кожній людині, що живе на землі. Але ти не плач, не плач...

Я відчуваю, як з моїх запухлих очей течуть слюзи. А від солоних сліз ще більше яترяться рани і болять.

Привели лікаря

Уранці прийшов лікар. Він положив мені під руку термометра і сказав:

— Нехай трьох людей винесуть того хворого на верхній поверх до лікарні.

Брат Андрій почав прощатися зо мною. Він цілував мене і гірко плакав.

— Чи це твій родич? — питаються його.

— Так, — казав Андрій.

І ось понесли мене догори. Двох за руки, а один за ноги. Поклали на ліжку. Незабаром прийшов інший лікар. Він поклав мені під руку термометра, подивився на нього і сказав:

— Його треба забрати звідси.

Чотирьох людей взяли мене й понесли вниз аж до пивниці. Там стояли ліжка. Мене поклали на одне. Хворих там не було, лише я один.

До мене дали лікаря з арештованих і він почав розтирати мої руки, ноги, груди, плечі. Розтирає і поливає плинном, який сильно пече. Я побачив, що навколо мене стояли різні пляшечки з ліками. Біля ліжка стояла також велика миска з водою.

Лікар, який мене пильнував, виявився доброю людиною. Він розтирав моє німічне тіло і казав:

— Бог дасть і видужаєш.

Фельдшер приходив до мене вранці і ввечері, а лікар — один раз на день. Потім приходив щодня два рази. Мені ставало гірше. Інколи я губив свідомість. За два тижні лікар щось зауважив у мене, покликав начальника в'язниці. Вони дивляться на мене, а потім начальник каже чоловікові, який мене пильнував:

— Якщо він уночі помре, то ти нікого не турбуй, тільки накрій і нехай лежить.

І пішли. А добрий в'язень лишився зо мною. Він каже мені:

— Дунаєнко, коли б ти побачив свої ноги.

— То поможи мені сісти — і я побачу.

Він підніс мою голову і сказав:

— Дивися!

Я глянув і жахнувся. Вони були чорні, ніби вугілля. А при тому були худі, ніби поліна. Я їх зовсім не відчував, що вони в мене були.

Добрий чоловік натирає їх і питається:

— Чи чуєш, як я натираю?

— Ні, не чую... як чужі...

Він знову тре ноги і руки. Але моє тіло лишається без чуття.

Потім він дав мені до уст якихось ліків і з головою накрив мене великим накриттям. Вночі мені привидилося, ніби я лежу в воді, бо я весь був мокрий. Я злякався. "Може це вже кінець мого життя?" — думав я. Потім я заспокоївся, ніби заснув. Чоловік, що мене пильнував, плигнув зо свого ліжка, підійшов до мене, схи-

лився на мої груди, слухає, а потім дивиться мені в очі і тихо питається:

— Дунаєнко, ти ще живий?

— Здається, що ще не умер — відповів я.

— А я думав, що ти вмираєш, а тому нак-
рив тебе сукном так, як мені казав лікар. Я
дам тобі трохи води, випий, може якраз стане
ліпше...

Я випив води і чув, як вона попливла в мое
нутро. Добрий в'язень знову почав розтирати
моє тіло і мені стало легше. "Слава Богу, — ду-
мав я — може ще не умру і побачуся ще зо сво-
єю родиною".

Прийшов ранок, розпочався новий день. Що
ж він мені принесе? Біля години десятої при-
ходить лікар, бере мою руку, слухає і каже:

— Знасш, Дунаєнко, ти будеш жити, — це
твое щастя... Учора я думав, що ти вночі по-
мреш, але я помилився.

Він розпорядився дати мені трошки вина і
мені принесли маленький килишок, яких дві-три
ложки. Коли я його проковтнув, то відчув, що
в мене ввійшло щось живе. Після того лікар ка-
зав давати мені щодня чашку молока.

Я відчув, що до мене повертається сила і я
слізно дякував за це Богові. Мені дуже хотілося
якихось овочів і я попросив мого добродія при-
нести мені щобудь.

— А чого б ти хотів? — питається він.

— Я дуже хотів би вишень, якщо можна.

— Вишень? Їх не легко дістати, але я по-
пробую.

І ось один вартовий приносить мені під по-
лою невелику посидину з вареними вишнями.
Подає їх крізь вікно моему добродієві і каже:

— Не давай йому за один раз більше двох-
трьох ложок, і давай так, щоб лікар не бачив.

Він так і робив. І яким смачним був для ме-
не той вишневий сік! З кожною ягідкою, з кож-

ною ложечкою того соку до мене верталось моє здоров'я. Я почув, що вже сам можу вставати.

Після того мені дуже захотілося печеної картоплі. Добрий чоловік, що пильнував мене, десь дістав три картоплині. Я з'їв половину однієї. Відчув, що до мене прийшла сила і я попробував устати. Я був худий і самому мені було страшно дивитися на свої руки і ноги. Вони були чорні і худі.

Привели ще одного

Там, де я лежав, привели ще одного. Поклали його від мене на третьому ліжку. Він просив курити, але йому не дали. А вночі він витягнув із штанів мотузку, зробив петельку, наклав її на шию, другого кінця прив'язав до ліжка і зсунувся на долівку, бажаючи себе задушити.

Мій добродій був на другому ліжку від мене. Він почув метушню, прибір і побачив, що той душиться. Він почав розв'язувати петельку, а той борониться, не хоче жити.

Він привів мене до незнайомого, що хотів відібрати собі життя, і каже: "От таких випадків у нас дуже багато".

Вартовий на коридорі почув метушню і питається:

— Що там таке?

— Ось чоловік хотів задушитися, — відповідаємо ми.

— Залишіть його до ранку, — відповів вартовий.

Але наш новий сусід за якийсь час знову завовтузився на ліжку. Він кинув на мене мотузку, але він зачепився за інше ліжко. Я дуже злякався, а мій доглядач також.

Потім незнайомий кинув на мене своє ліжко. Воно стукнулося об стіну і впало на долівку. До вікна знову підійшов вартовий і суворо заговорив:

— Чи ви там перестанете нарешті галасувати?

— А що ми маємо робити з тим божевільним? — питаємося. — Хотів задушитися, а потім малошо не забив ліжком хворого. Всю ніч не дає спокою.

Вартовий подав через вікно спеціально шиту для таких сорочку і сказав:

— Надіньте на нього оту сорочку, але міцно закрутіть назад руки.

Коли на нього надягали сорочку і закручували руки, він з усієї сили кричав. Я вже не міг заснути до самого ранку.

Уранці прийшов лікар, фельдшер і начальник в'язниці. Я встав.

— Ти чого встаєш? — питається лікар. — Лягай на ліжко.

— Ваше високоблагородіє, пожалійте мене і заберіть мене звідси.

— Дунаєнко, що з тобою? Хіба тобі тут погано?

Тоді мій добродій почав розповідати, що було вночі з божевільним і як він нас настрашив. Лікар звернувся до начальника в'язниці:

— Прощу забрати Дунаєнка до бані. Його треба добре обмити, змінити на ньому білизну і завести наверх до лікарні.

За якийсь час приходять чотирьох чоловік в'язнів, беруть мене і несуть до бані. Я прошу їх, щоб не несли мене туди, де є велика пара, бо ж я там не видержу. А вони сміються:

— На жодну пару ми тебе не понесемо, бо ж на тобі немає шкіри, то й нема що парити. Ще кістки можуть розсипатися.

У бані мене помили теплою водою. Мені було дуже добре від тієї води. Потім дали мені чисту сорочку і несуть наверх. О, який я був радий і як я дякував Богові за таку теплоту людських сердець!

В лікарні мене покладали на те саме ліжко, на якому я раніше лежав, — головою до вікна.

Прохання фельдшера

Разом з мною лежав на другому ліжку юнак, хворий на малярію. Йому було біля дванадцяти років. До кімнати приходив фельдшер, схиляється надо мною і питається:

— Дүнаєнко, який Бог ти думаєш тебе уздоровив?

— Є тільки один Бог, що сотворив небо і змлю, — відповів я.

— Так, ти правильно сказав. Воно так і було. Але ти не думай, що воно було отак собі. Ти вже справді був мертвий. Ніхто не думав, щоб ти ще жив. А тепер я прошу тебе, Дүнаєнко, напиши мені листа звітти, куди тебе зашлють. Мені цікаво знати, в яку країну тебе запроторять, між яких людей. Обіцяєш виконати моє прохання?

— Якщо буду живий, то напишу.

— Прошу, напиши, — казав фельдшер.

Він написав мені свою адресу і вийшов із кімнати. А я собі думав: "Звідкіля це фельдшер знає про те, що мене мають заслати? І чому йому бажається отримати від мене листа? То ж він не мій сусід, не моєї він віри, то чому ж так цікавиться моєю долею?"

Побачення

Незабаром я пережив велику радість: на побачення з мною приїхала дружина ще з однією сестрою по вірі. Коли вони підійшли до в'язничної брами, вартовий спитався:

— Чого вам тут треба?

— Хочемо побачити Дүнаєнка.

— Пізно уже. Чотири дні тому його поховали.

Жінки почали гірко-гірко плакати. А другий вартовий, що стояв оподалік, сказав:

— Це неправда. Поховали не Дүнаєнка, а

когось іншого. Дунаєнко ще живий і він лежить в лікарні якраз напроти отого вікна.

Дружина і сестра мало вірять словам другого вартового і думають, що він говорить тільки для того, щоб вони перестали плакати.

Чому ж перший вартовий думав, що мене поховали? Він бачив, коли мене несли наниз до пивниці, але не бачив, як несли мене знову наверх, а тому подумав, що я помер. А в дійсності помер той, що хотів задушитися.

Юнак, що лежав біля мене, подивився у вікно і каже до мене:

— Біля брами якісь дві жінки дивляться в наше вікно.

— Може хтось із твоїх родичів прийшов до тебе, — відповів я юнакові.

— Ні, це не з нашого села.

У цю хвилину до кімнати ввійшов начальник в'язниці і сказав:

— Дунаєнко, твою дружину дуже налякали, бо сказали їй, що ти помер. Подивися у вікно, там твоя дружина ще з однією жінкою, — вони хочуть бачити тебе.

— Я сперся на лікоть, притримався за ґрати і виглянув у вікно. Справді, моя дружина, а з нею знайома мені сестра в Христі.

— З ким ти лишила дітей? — спитався я.

— А ти хто такий? — дивилася до вікна дружина.

Я побачив, що вона мене не пізнає. Голова моя була без волосся, обличчя чорне і страшне. Начальник сказав мені прийти до другого вікна, звідки краще було видно. Жінки також підійшли ближче.

— Як діти, живі, здорові? — питаюся я голосно. Але дружина ще не може мене пізнати.

— Скажи, з ким ти лишила дітей вдома? — кажу я ще голосніше.

Дружина ніби опам'яталася, ніби прокинулася від якогось забуття.

— Чому тебе не можна пізнати? — питається дружина крізь сльози.

— Усіх, хто тут побував, то не пізнають. А що ж удома? Як брати?

— Арештували брата Максима, він тут в тій самій в'язниці.

Потім я довідався, що брат Максим сидить в одній кімнаті з братом Андрієм Мусієнком. Вони сидять у тій самій кімнаті, в якій мене били.

Потім дружина каже:

— Ми тут бачили одного з тих, що били тебе. Він казав, що тобі стільки дали, що ти повинен здохнути...

Я просив дружини, щоб вона не журилася, бо Господь збереже мене. А якщо доведеться за Христа умерти, то треба пам'ятати те, що Христос за нас також віддав Своє життя.

Кусочок хліба

Я починав зводитися на ноги. Мені давали одну булочку на добу, а мені страшенно хотілося чорного хліба — хоча б маленький кусочок. Я попросив про це вартового, а він каже:

— Хліба дістати не тяжко, але якщо про це довідається лікар, то мене покарають і викинуть з праці.

Але він таки приніс мені хліба і сказав:

— Відразу всього не їж.

Я так і робив. Відщипував по маленькому кусочку і їв. Потім переставав їсти, а за якийсь час знову щипав цей дорогий для мене хліб. І мені здавалося, що з тими чорними окружинами до мого тіла входить сила.

Мені дуже бажалося побачитися з братами, які сиділи в тій самій в'язниці. Прийшов доктор, оглядає мене. З мого тіла сходять ніби якась луска. А коли лікар оглядав мене, я набрався

відваги і попросив у нього дозволу вийти трохи з лікарні надвір.

— Не можна, — казав він, — усе твоє нутро ще дуже хворе.

Юнака, який лежав зо мною, кудись забрали і я лишився сам на всю кімнату. Мені було дуже сумно. Дивлюся у вікно і бачу, як на полі люди жнуть, косять, в'яжуть снопи і складають у копи. А я сиджу самотній, а до того побитий, хворий... З очей мимоволі стікають сльози. Боже мій, Боже, що зо мною сталося! Я вже не людина і від мене лишилася тільки тінь. Я тільки там побачив і збагнув, як поволі тягнуться в ув'язненні години. У мисці стояла вода і в ній можна було побачити своє обличчя. Я дивлюся і не пізнаю себе. Чи ж справді це я? На голові і на бороді ні однієї волосинки, лише чорна шкіра, обтягнена на гострих виступах кісток. Що ж буде зо мною далі? Як довго я буду так страждати? Невже ж Господеві буде до вподоби продовжити отут моє тяжке життя?

— Де це тепер мої брати і сестри? — думав я. — Коли б то вони побачили мене! Я розповів би їм мою тугу, а вони про це сказали б іншим... Світу для мене тільки в цьому вікні, але я дякую Богові і за це вікно. Все ж таки я не в темниці. Я тут, ніби та пташка в клітці, яку зловили і насильно тут тримають. І коли мене випустять звідси?

Дні минають один за одним. Я плачу, молюся, прошу в Бога прощення за своє безсилля, за таку швидку зневіру.

Виклик на поліцію

За кілька днів приходить вартовий і каже:

— Тебе кличуть на поліцію.

Я відразу пригадав собі, як то поліція мене мучила. Чому ж вони мене знову кличуть? Може хочуть таки домучити мене?. До поліційного

правління треба було йти з пів версти. Якось таки я зайду...

Коли я вийшов з камери, побачив Андрія з Максимом. На серці стало радісно. Вартовий спитався:

— Чи зможеш зайти на поліцію?

— З Божою допомогою якось зайду, — відповів я.

Ідемо разом нас трьох. Я іду між братами і вони мене підтримують. Повітря чисте. Вулиці, хати, всюди ходять вільні люди. У багатьох радісні обличчя. Значить, люди живуть без турбот. Ми йдемо поволі, але недалеко поліційного правління я відчув утому. Я побачив, що ходити ще не можу. Нарешті прийшли.

І ось нам читають постанову влади, що згідно розпорядження міністерства внутрішніх справ нас висилають на Закавказзя на 5 років.

А заступник ісправника, Куровський, тримає в руках шапку і лютиться:

— Мало їм дали!... Що це п'ять літ? І ще й не на Сибір, а на Закавказзя... З них живих треба кишки вимотати!

Кричить, б'є чобітьми об долівку. Я насилу тримаюся на ногах. Нам сказали, якого дня ми маємо бути готовими в дорогу. Брати написали додому, що такого-то дня нас повезуть на заслання.

І прийшов той день. Приїхали брати та сестри. З ними приїхала моя дружина — попрощатися зо мною. Нас вигнали з камери на подвір'я. На руки наклали залізні наручники. Поставили в рядок і:

— Один за одним — вперед!

З правого і з лівого боків нас оточують вартові з шаблями, лякаючись, щоб ми не втекли. Але де ж нам утікати таким утомленим і ще й з кайданами на руках.

Брати і сестри йдуть за нами. Проводять нас до потягу і гірко плачуть. Я насилу плентаюся

в черзі. В душі молюся і прошу в Бога сили довершити ту дорогу.

Прийшли на станцію. Брати і сестри здаля прощаються з нами, махають руками, хустинами, кашкетами.

Підійшли вагони із загратованими вікнами. Нас почали пускати до вагонів. Сестри здійняли голосний плач.

— Прощавайте, прощавайте!... Ми вже ніколи з вами не побачимося!...

Почувся довгий різкий свисток кондуктора. Від того свисту все переверталось в грудях. Потяг шарпнувся, покотився. Сестри, а між ними моя дружина, біжать за вагонами біля вікон. Я дивлюся у вікно і не знаю, кого мені більше жаль, чи себе, чи тих, що лишаються на батьківщині.

Потяг іде швидше і швидше. Сестри не перестають і також біжать. Але нарешті вони відстають і ми їх не бачимо, бо вікна загратовані і ми не можемо виставити голови. Вагони гоїдаються. Мене починає боліти все тіло.

У київській в'язниці

Ми приїхали до Києва. Із станції нас відразу повезли до в'язниці. Відчинили нам одну камеру, а там наші брати, яких також везуть на заслання: Андрій Глушенко, Данило Коваленко, Іван Гончаренко і Олекса Шевченко. На серці стало веселіше. Одна тільки біда, що я хворий. Брати питаються:

— Що це з тобою?

Андрій почав розповідати про мене, а вони кажуть:

— А нас ніхто навіть пальцем не торкнув.

Разом з нами на заслання везли сестру Хоцицьку. Вона була в камері для жінок, але з нею нікого більше не було. Від влади був суворий

наказ: штунди не давати поміж православних, щоб не розповсюджувалося Боже Слово.

До нашої камери приходили священники, намагаючись повернути нас на стару дорогу. Але ми більше мовчали, не відповідаючи їм. Так ми пробули в тій в'язниці три тижні. Потім нас вивели, дали в'язничні шинелі, сорочки, кашкети, якісь лапті.

І нараз перед нами звідкись з'явився місіонер Шкварцев. Він чомусь звернувся не до всіх, тільки до мене:

— Дунаєнко, чому ти надалі такий впертий? Вернися до дружини і дітей. Якщо ти опам'ятаєшся, тебе нікуди не виселять.

Я нічого йому на це не сказав, бо відчував себе дуже хворим. А перед тим, як відвезти нас на станцію, нас роздягли до гола, щоб позаписувати на нашому тілі всякі знаки. Всі були дуже здивовані, побачивши, що все моє тіло було чорне, ніби вугілля. Один із тієї комісії, мабуть лікар, сказав:

— Тіло його почорніло від великого горя, — таке з людьми буває.

Я насилу тримався на ногах, а місіонер переконував мене вернутися додому. Але побачивши мос безсилля, він востаннє спитався:

— Не хочеш покаятися? Тоді нарікай на себе.

Наші руки знову замкнули в кайдани. Мої лапті були тісні. Я почув, що вони до крові муляють мої ноги. Я зовсім не можу йти, а конвойний з-заду підганяє рушницею.

— Не відставай!... Швидше, швидше!...

А кров вийшла крізь онучу наверх. З кожним кроком мені тяжче і тяжче переставляти ноги, але станція була недалеко і якось я доплентався туди. Нас перерахували, завели до вагону, а в дверях став вартовий із шаблею. Я сів на лавку. Потяг рушив. До мене підійшов вартовий.

— Чи ти будеш Дунаєнко? — спитався.

— Я.

— Ти забувся у в'язниці Євангелію з Псалтирем. Візьми, оце вона.

Боже мій, як я був радий. Я цілував ту святу книгу і плакав, притискаючи її до грудей. Говорив до неї, ніби до живої людини:

— Ось де ми з тобою зустрілися, дорога і свята Євангеліє!

Ту Євангелію були відібрали від мене ще тоді, коли мене починали бити. На ній було написано моє прізвище, яке й допомогло нам тепер зустрітися.

— Тепер я не розлучуся з тобою, — казав я до мосі Євангелії, цілуючи її.

Дальша дорога

Нас привезли до Харкова і замкнули до в'язниці. Там тримали нас два тижні під сильною охороною. Звідти перевезли до в'язниці в Ростові, а потім до в'язниці в Єкатеринограді, звідти до Новосибірська на березі Чорного моря. Там ми знову були замкнені два тижні. Після цього пароплавом відвезли нас Чорним морем до Батумської в'язниці, а звідти до в'язниці в Тифлісі.

Я був дуже хворий і не міг стояти на ногах. Водили мене до лікаря, який давав мені різні ліки. Це продовжувалося знову три тижні, після чого повезли нас потягом до Баку. Але в місті Астафі нас забрали з вагонів і завели до в'язниці. В Росії тоді кожне місто мало свою в'язницю. Звідти піхотою погнали нас в Бурчалінський замок.

Дорогою ми затримувалися для відпочинку, але того відпочинку було для мене мало. Мене боліли всі кости, а після короткого відпочинку я не міг стати на ноги. Деякі наші вартові були добрими людьми і співчували нам. Вони помагали мені йти вперед. Так ми пройшли через Ділі-

жань, Єлиновку, Сухий Фонтан, Білий Ключ і накінець прибули до Єриванського замку. До Єривану був також виселений наш брат Іван Рябошапка. Довідавшись про нас, він приніс нам до в'язниці білого хліба і винограду. Побачивши брата Рябошапку, з моїх очей полились сльози. Це були сльози радості і горя. Радісно було зустрінутися з тією Божою людиною, а тяжко від того, що влада мучить таких людей, як він. Він був виселений три місяці раніше нас. Брати наші питаються мене:

— Хто це такий?

Вони тільки чули про Рябошапку, але ніколи не бачили його. Про нього були такі чутки, ніби він виїхав до Німеччини і там помер. Брат Рябошапка підбадьорював нас, молився з нами і казав, що з Богом усюди добре.

Що було далі

В Єривані нас розділили. Мене призначили в Новобаязетський повіт. Чотири дні гнали піхотою. Пригнали на поліційну станицю. Я скинув з плечей торбу і присів відпочити. Міський пристав, сам армянин, каже:

— Я зараз поведу його до священника.

А якийсь інший начальник відповів:

— З того не буде жодної користі, бо Дүнаєнко знає більше за попа.

Пристав замовчав, а писар каже:

— Я візьму його з собою. Ти, Дүнаєнко, сиди тут і чекай мене.

Чекати довелося з півтори години. Пристав пішов на обід, пішли також інші. А писар каже:

— Дүнаєнко, підемо!

Я взяв свою торбу і йду за ним. Він іде впереді, я з-заду, трохи відстаючи. А дорогою він каже до мене:

— Дүнаєнко, не падай на дусі...

Я затремтів. Боже мій, звідки ці слова? Я

залився слізьми від якоїсь радості. "Боже мій, — думаю я, — це Ти вклав в уста тій людині такі підбадьорюючі слова". Приходимо до нього. У нього дружина, дитина і старенькі батько з матір'ю. Він веде мене до якоїсь комірчини, накритої дернями. Зверху є маленьке вікно.

— Ось тут, — каже він, — є дерев'яні скрині, то ти постав їх під стіною, я дам тобі якогось покриття і зроби собі ліжко. Тут будеш жити.

Я так і зробив. Хоча в комірчині було трохи темно, але я дякував Богові за це місце. "Тут мене напевно ніхто уже не буде бити" — думав я.

Старенька жінка принесла мені хліба, миску супу. Я подякував їй.

— Їж на здоров'я, — казала вона тихим, добрим голосом.

Я споживаю принесене і тішуся великою радістю, що нарешті скінчилася тяжка дорога. З великим смаком я з'їв увесь суп і хліб. Сів і чекаю чогось. Входить писар і каже:

— Ти, Дүнаєнко, лягай і відпочивай два-три дні, або й більше... А потім будеш приходити на поліцію для перевірки. Ти виселений сюди на п'ять літ під нагляд поліції.

Відпочинок

З перших днів мого життя в писаря я відчув, що до мене повертаються сили. А якщо я здоровий, то як я можу лежати без якоїсь праці? І я почав помагати тій родині в праці. Носив воду, рубав дрова тощо. А коли писар приходив з праці, то насамперед питався:

— Чи давали Дүнаєнкові їсти?

— Даємо, даємо, бо він нам усе робить, — казала його родина.

Писар приходив до мене й казав:

— Ти погано виглядаєш, Дүнаєнко. Треба тобі більше ходити по свіжому повітрі. Від того твоє здоров'я найскоріш поправиться.

— Куди ж мені йти? Тут армяни, татари, курди, грузини, смеритини, — всі вони ходять з ножами й револьверами — казав я.

— Не бійся, тебе ніхто не зачепить.

І ось одного дня я пішов над річку. Сів на березі і дивлюся на гусей, лебедів, качок... Кожна ця птиця має в прибережній лепесі своє кубло, свою родину. Вони про щось розмовляють незрозумілою для людини мовою. А мені немає навіть з ким порозмовляти... Я заплакав. Потім поклався на траві і заснув від великої туги. Потім пішов до поліції на перевірку, а потім назад до своєї комірчини. Прожив я в тих добрих людей біля двадцяти день.

В Єривані жив також пристав, був також росіянином. Одного дня писар привів мене до того пристава з тим, що відтепер я маю в нього бути. Його родина живе в місті, але його невеликий маєток лежить за містом в 33 версти. Він мав пару добрих коней, яких завжди сам запрягав, бо ніхто інший запрягти не міг. Коли я приїшов до нього, він спитався мене:

— Умієш запрягати коней і їздити ними?

Мені стало смішно від того питання, бо де ж би господар селянин не вмів ходити біля коней? І я йому сказав:

— Можу.

— Ану запряжи.

— Слухаю, ваше благородіє!

Я пішов до стайні, взяв упряж, наложив на коней, потім запряг коні до брички і виїхав на подвір'я. Діти побачили і втішилися. Я забрав їх на бричку і повіз по місті. Пристав дуже втішився і каже до мене:

— Тепер ти будеш у мене. Влаштуєш собі в стайні ліжку і будеш там жити.

Стайня була мурована з каменя, зимою в ній дуже холодно. Тоді я наклав до ясел багато гною. Від гною йшло тепло і я так грівся ним

усю зиму. Але вся моя одежа пройшла кінською задуюю.

Усе своє життя на Закавказзі, а також тяжку дорогу, якою нас сюди везли, я описав дружині в довгому листі. А дружина, у відповідь на мого листа, докладно описала своє життя. І тоді я побачив, що дружині моїй тяжче живеться вдома, ніж мені на засланні. Вона писала, що її щоденно мучить поліція, заставляючи, щоб вона охрестила дітей по-православному.

Без пашпорта

Сумні вістки з дому дуже мене засмутили. Дружина ховала від влади своїх дітей, але того довго робити не було можливо. Тоді вона вирішила виїхати із села. Знайшла доброго чоловіка, який забрав її вночі з дітьми і завіз 18 верстов на станцію. Звідти дружина подала мені телеграму, що без пашпорта їде до мене.

Приїхала. Привезла четверо дітей. При зустрічі ми тишилися і плакали. Дітям з усього була забавка, але ми з дружиною весь час турбувалися тим, що в неї немає пашпорта. Я пішов до знайомого писаря і сказав йому свою потребу. А він відповів:

— Якщо до трьох місяців дружина не буде мати пашпорта, то буде виселена звідси.

Я написав до Умані прохання. Бог був милосердний до нас і незабаром ми отримали пашпорта. Після того ми почали шукати собі якогось помешкання. По якомусь часі знайшли темну кімнату без вікон, за яку треба було платити 50 копійок на місяць.

Я майже весь час був у пристава. Інколи виїздив із ним кудись на цілий тиждень. Коли вертався додому, то спішив побачитися з дружиною. Дружина жалілася, кажучи:

— Тяжко тут жити. Ми не можемо вийти на вулицю, бо арм'янські і татарські діти кидають

на нас камінням. Я хочу до них говорити, але вони не розуміють нашої мови і сміються із нас. Тому ми зо своєї темної кімнати майже нікуди не виходимо.

Треба було щось робити. Ми довідалися, що начальник пошти був росіянином, а ісправник також росіянин. Ми пожалілися їм і вони розпорядились, щоб поліція дивилася за порядком, щоб нам не було жодної кривди.

Дружина довідалася, що в тому місті жили якісь росіяни. Начальник пошти був росіянин, а також інші урядники. І дружина вирішила попросити в них якоїсь праці, бо ми не мали чим прокормити четверо дітей, які, окрім хліба, ще потребували одержі тощо. А зарібків тут не було жодних. Життя наше тут було дуже тяжке, але ми дякували Богові за те, що нас хоча не переслідували, не кликали на поліцію або до православногo духовенства.

Хвилі життєвого моря

Незабаром на нашому життєвому морі здійнялися страшні хвилі. Пристав росіянин був кудись переведений, а на його місце прислали якогось безсрдечного грузина Черкезова. Він не мав жодного милосердя, а зокрема ненавидів усіх негрузинів, а найгірше — росіян. Відразу звільнили з праці мого пристава, а на його місце поставили грузина. Деякі державні росіяни, що тут працювали на різних урядах, самі почали звільнюватися із праці. А ми лишилися, ніби сироти без жодної опіки.

Ми жили з дружиною впроголодь, а ще більше голодували наші діти. Їм, малим, багато тяжче було переживати ту недолю.

Бувало, вірмени несуть білий пахучий хліб, а наші діти сидять біля воріт і простягають за хлібом руки. Хто з тих людей має добре серце, то відломить кусочок хліба і дасть дітям, але

було чимало таких, що кричать на дітей, погрожують їм, а тоді діти з плачем утікають додому.

Вірмени — це добрі люди, але татари, курди, то це — звірі в людському тілі. Я ввесь час шукав праці і якось вдалося мені її знайти в одного чоловіка. На місяць він платив мені 3 рублі, цебто по 10 копійок на день. На жаль, це моє щастя було дуже коротке, — я працював тільки один місяць. Дружина ходила на працю до багатших домів. Платили їй не грішми, а решткою якихось харчів, що лишалися в них. Інколи давали їй картоплі або фрукти. Дружина розріже картоплину на четверо і дасть дітям по кусочку. Діти напівголодні завжди лягали спати.

Люди в тій місцевості самі виконували всю працю, а тому нікого не наймали. Але про наше горе довідалися добрі вірмени. Вони покликали мене до себе й кажуть:

— Пощо ти мориш своїх дітей голодом? Іди узавтра до начальника і проси якоїсь праці, не мори голодом дітей.

Вони дали мені по кілька копійок для дітей. Я купив хліба. А він білий, пахучий. Приношу додому і кажу:

— Оце Бог нам послав!

Діти тішаться, а ми з дружиною дякуємо Богові за добрих людей. Другого дня я пішов до начальника просити якоїсь праці. Він закричав на мене, затупотів ногами й закричав:

— Геть з моїх очей! У мене немає для тебе жодної праці!

Иду засмучений додому, насилу переставляючи ноги. Добрі вірмени побачили мене і питаються:

— Як справи?

— Погані. Він накричав на мене і сказав, що не має для мене жодної праці.

Вони дивуються.

— Чому немає праці? А запаловати увечері лампи на вулиці? За це платять по десять рублів

на місяць... У понеділок знову йди і нагадай йому за лямпи.

Я пішов. Пригадав про лямпи. Начальник ще більше кричав на мене, кілька разів ударив мене по обличчі. А секретарем у нього був тепер вірменин. Він усе те бачив, а потім розповів тим вірменам, що радили мені йти до начальника. І ось ті добрі люди прийшли до мене і кажуть:

— Підпиши до губернатора оце прохання.

Я підписав. Вони знову накидали мені для дітей копійок. Я побачив, що надо мною є таки Божа рука. Він послав добрих людей, які дбали про мене.

За деякий час моє прохання вернулося до начальника, який знову мені сказав, що для мене немає тут жодної праці. Губернатор також був грузином і не бажав мені допомогти.

Але намагання добрих вірмен не сповнилося. Вони удруге написали до губернатора прохання, яке я підписав. За якийсь час начальник кличе мене до себе і без жодного слова відразу б'є мене по обличчі і кричить:

— Якщо напишеш ще раз, то я посаджу тебе до в'язниці, де ти згинеш, як пес.

Тоді я собі пригадав те, що мені казали в моєму рідному селі:

— Вишлють тебе на камінні гори і там ти загинеш.

"Боже, — думав я — чи ж справді ті слова мають аж тепер здійснитися?"

Я йду із поліції, а по моєму обличчі течуть рясні сльози. Мене знову побачили добрі вірмени і кажуть:

— Прийди увечері до такого-то дому.

Я пішов. Їх зібралось більше і вони мені кажуть:

— Ми знайшли розумну людину, яка може написати прохання до міністра внутрішніх справ, але він боїться, щоб тут хтось не пізнав

його писання. То ми зробимо так: він напише тобі виразно олівцем, а знайди когось письменного, щоб переписав на чисто і принесе сюди.

Вони показали мені дім того чоловіка, що мав написати прохання. Коли я прийшов туди, прохання було вже написане, мені треба було тільки когось знайти, щоб переписати його.

— Але не видай мене, Дунаско, — казав той чоловік, — коли прохання буде переписане на чисто, принеси мені його, щоб я побачив. Не видай мене в руки того звіря.

Що з того вийшло

Узяв я те прохання, приходжу додому і кажу дружині:

— Де ж ми знайдемо людину, яка б переписала нам це прохання?

А дружина відповідає:

— Тут є одна православна попадя, вона переписує, Я колись дещо їй робила, то я попрошу її переписати.

Дружина пішла і все розповіла тій попаді. А та відразу переписала, сама понесла на пошту, подала заказним листом, а мені принесла поквітовання і оригінал прохання. Я відразу заніс те все чоловікові, який писав прохання і він дуже зрадів, що все так добре скінчилося.

Ця попадя знала про наше горе і дечим помагала нашим дітям. А за двадцять день прийшла від міністра внутрішніх справ відповідь на руки злого начальника. Міністер його питався, чому це він досі не дав мені жодної праці, а також чому не виплачував мені місячно по 3 рублі і 60 копійок, які мені належалися від держави. Міністер вимагав негайної відповіді на ці питання і наказав переселити мене з Ерванської губернії в таке місце, де б я міг мати працю.

І ось одного разу зустрічає мене той самий

писар, в якого я жив спочатку і каже мені секретно:

— Тебе сьогодні або ввечера покличе начальник, щоб перевести тебе в інше місце... Ти попроси, щоб перевели в Александрополь, бо там проходить залізниця і працю там легко знайти. Твоя справа проходила через мій стіл, але ти нікому не кажи, що це я тобі сказав.

Другого дня за мною прийшов поліцай і сказав іти на поліційну станицю. Ми прийшли туди і я став біля дверей. З'являється начальник, підскакує до мене і з усієї сили б'є мене кулаком в обличчя. Рве за волосся, а потім ногою б'є в груди. А людина з нього сильна і мені досталося того дня чимало ударів. Бив, аж поки не втомився. А коли втомився, сів за столом. Над його головою якраз висів портрет царя. Він сидить, тяжко дихає, ніби після якоїсь праці. А поліцай весь час стоїть біля мене. Начальник відпочив і каже до мене:

— Іди сюди!

Я підійшов ближче, а він питається мене:

— Куди ти бажаєш виїхати звідси?

А тому, що він був якогось княжого роду, то я відповів йому:

— Ваше сіятельство, якщо ваша ласка, то переведіть мене в Александрополь.

— Добре, — відповів він ласкавим голосом, ніби батько синові, — ти там легко знайдеш собі працю. А коли ти будеш готовий в дорогу?

— За три дні, ваше сіятельство.

— То йди, приготуйся.

За три дні до нас прийшло трьох людей з молочанського братства. Вони побачили нашу бідність і наготу. Ми навіть не мали в що вдягнути наших дітей, а надворі був місяць лютий. Один молочан скидає із себе теплого кожуха і віддає моїй дружині, а сам плаче рясними слізьми, дивлячись на наше горе. Другий вийняв з

кишені три рублі і також зо слізьми віддає їх мені. А при тому каже:

— Жаль, що в мене більше нема, я поміг би вам.

Я почав шукати поміж людьми підводи, бо начальник підводи не дав. Помогли добрі арм'яни. На якомусь старому возі, що возив пошту, вони супроводили нас три поштових відстані. Поліцай супроводив нас верхи на коні, бо ж ми рахувалися арештованими. На кожній пошті поліцаї мінялися. На тому поштовому возі ми і пробули ніч. Уранці мені сказали знайти підводу, бо так далі я не можу їхати. Я зайшов на якийсь заїздний двір, а поліцай пішов за мною. Там були молокани і я почав їх просити, щоб допомогли мені заїхати в Александрополь. Вони прийшли, подивилися на наших дітей і кажуть:

— Ми взяли б вас, але тепер зима і діти можуть померзнути на наших возах. А ми їдемо дуже поволі, бо на кожному возі по 120 пудів ваги.

Турботи добрих людей

Молокани пішли від нас на свій заїздний двір. Там вони зібралися всі, а їхало їх багато. Вони послали одного з поміж себе на пошту, щоб він заплатив за наш перевіз аж до Александрополя. Мені дали поквитовання і сказали:

— Ваша подорож заплачена аж на місце.

Зо слізьми я дякував тим людям за таку велику турботу про мене. За недовгий час приїхала поштова підвода, забрала дітей, дружину, а також мене на свої сани. Поліцай, який супроводив нас, також був радий, що все так добре і швидко склалося. Поштарі рушили в дорогу. Їхали швидко. А зима того року була люта.

За два дні ми прибули до Александрополя. Начальником поліції там був або росіянин або

українець на прізвище Стапчанський. Побачивши мене, він сказав:

— Дунаєнко, я отримав з міністерства внутрешніх справ наказа, щоб допомогти тобі знайти працю. Відразу йди на залізницю до підрядчика і домоворися з ним за таку працю, яка тобі найбільш буде подобатися. Тоді прийди до мене і я напишу тобі рекомендацію.

Працю я знайшов. Рекомендацію також отримав. Тепер на моїй душі було багато радості. Пізніше мене призначили вартовим етапного двору на станції в місті Амамлі. Але все це було, поки будувалася залізна дорога. Коли ж будова була закінчена, етапні двори закрилися і я знову опинився без праці.

Мене перевели в вірменське село Великий Караклиз, де я знайшов працю на залізниці. Дружина ходила до багатих людей прати білизну. Дружина одного лісничого просила свого чоловіка взяти мене до лісу, де спеціально вирощувалися в розсадникові різні дерева, кущі і квіти. Лісничий був доброю людиною з нашого народу. Він дав нам місце для життя в державному будинкові, а праця моя була — обкопувати і поливати дерева і квіти. Лісничий незабаром переконався в тому, що я боюся гріха, а тому почав посилати мене на перевірку інших робіт.

Там, де проходила залізниця, почали рубати ліс, а потім розпочалася продаж земельних ділянок. Приїздили купці, купували дерево і вивозили його звідти. А звідки не можна було дерева вивезти, то палили його там на місці. Поміж скелями проходили дороги, кудюю коні тягнули тяжкі вози з деревом. У скелях ховалися розбійники татари, які часто нападали на людей. І до таких місць я повинен був приїздити на перевірку. Окрім розбійників, у лісі було багато вовків і ведмедів. Було страшно туди їхати, але я постійно молився і просив у Бога сили й опіки.

Минуло п'ять років

Речинсець мого заслання скінчився. Я думав, що мені хтось скаже: — "Ти вільний". Але мені прибавили ще два роки. Що ж робити? Треба коритися. Але ось скінчилося і тих два роки. Де ж тепер дітися?

Яке ж нове горе чекає мене впереді? Брати подалися в Оренбургську губернію, а я скитався біля Араратських гір всі десять років. За ці літа було дуже багато горя, а спокою було мало. Але я вірив, що колись і для мене зійде сонце щастя.

Насамперед треба було потурбуватися про паспорт, бо досі я жив під наглядом поліції без жодного права на життя. Отримавши паспорт від Тамновського волосного правління, ми вирушили в дорогу на свою Україну, до свого рідного дому. Діти наші за цей час підросли і порозумнішали. Вони бачили горе своїх батьків і намагалися те горе якось нам облегшити.

Коли ми вернулися додому, сільське правління відразу донесло про це приставу. Він прислав стражника, щоб мене привів до нього.

— Ви кликали мене, ваше благородіє? — спитався я.

— А ти хто такий? Звідкіля тут узався?

Я показав йому мій паспорт. Він подивився і віддав мені назад. Це був новий урядник, який нічого про мене не знав.

Життя в рідному селі стало для мене гірким. Землю мою забрали від мене ще перед моєю висилкою, а тепер, коли я вернувся, землі мені не віддали. А без землі в селі немає що робити і немає з чого жити. Мій рідний брат забрав мою землю і мого млина і не хотів мені нічого віддати.

— Млина я перебудував, витратив на це чимало грошей, а землю я також добре виробив,

проливши на ній мій піт, а тому тепер це все моє, — казав брат.

Я звернувся до громади, щоб наділила мені десь кусок поля. А громада відказала:

— Чекай, як будуть ділити землю, то може і тобі щось дадуть.

Я чекаю довго-довго. Ходжу на заробітки і чую, що мені землі дати не хочуть. Немає на це жодної надії.

Поділ землі

Чую від одних і других людей, що землі мені не дадуть. Скликали збори села, на яких вирішують дати мені не більше двох десятин і то не вкупі, а в різних місцях.

Рішення села повинна затвердити влада. Але Бог інколи вирішує не так, як плянують люди. Приїздить мировий посередник і питається людей:

— Як ви бажаєте ділити землю — на двори чи на душі?

Село закричало:

— На душі!... На душі!

Списали протокола, люди на ньому підписалися. Підрахували землю, підрахували душі і вийшло на кожну душу по три четвертих десятини. Мировий посередник читає:

— У такого-то стільки душ, значить йому належиться стільки-то десятин землі.

Прийшла черга до мене. Мировий посередник читає:

— В Дунаєнка дев'ять душ, значить йому належиться шість десятин і три четвертих. Але я думаю, що з нього вистачить рівно шість.

Мировий посередник знав про те, що в селі багато людей гострять на мене зуби. Про це йому сказав волосний писар.

І нараз всі люди в один голос закричали:

— Дві десятині!... Його не було десять літ... Він не заслужив на стільки землі...

Мировий посередник питається волосного писаря:

— Як він був виселений — чи з рішення громади?

— Ні, він був виселений адміністративним порядком.

Тоді мировий посередник розсердився, кинув книгу на стіл і сказав:

— Дунаснко, прийди після зборів до мене і я напишу тобі прохання в окружний суд. Якщо тобі тепер не хочуть дати шість десятин, то потім дадуть вісім.

— Слухаю, ваше благородіє!

Усі люди замовкли, побачивши, що правда по моїй стороні. Так і присудили — для Дунаєнка шість десятин.

Сільський присяжний

Не знаю чому, але після наділення мені землі громада призначила мене сільським присяжним. Може це тому, що я був більше письменним за інших, а також бачив більше світа. А може в тому був підступ, бо присяжний повинен дивитися в селі за порядком, за який він потім відповідав перед владою.

І ось одного разу мав приїхати з Києва якийсь архидиякон. А від поліції прийшов наказ, щоб школа була чиста, щоб мости і дороги були поправлені. Приїхало двох стражників перевірити, чи наказ виконаний. Але ті стражники на ніщо не дивилися, лише п'янствували в старості.

Архидиякон їхав через село в супроводі пристава. І той пристав питається в селі:

— Де ваш присяжний?

— Десь поїхав, бо ж він не дуже то визнає духовних начальників.

Пристав наказує сотському:

— Узавтра пришли його до мене.

Другого дня я йду до пристава за 18 верстов.

— Де ти був учора, коли ми проїздили твоїм селом?

— На пошті.

Пристав скаче до мене з кулаками і кричить з усієї сили:

— Ти чому не виконуєш громадських обов'язків? Усюди волочишся і розносиш свою релігійну пропаганду, заманюючи людей в штунду. Я вже маю готового протокола на тебе і якщо тобі не поміг Кавказ, то вилікує тебе з твого дурману холодна Архангельська губерня... Добре уважай! Я затую твої уста!

А я йому кажу:

— Ваше благородіє, видайте мені паспорт виїхати за кордон і тоді ви позбудетеся мене.

— Добре зробиш, бо ти не маєш потреби затемнювати людські голови своєю наукою.

Я був дуже радий, бо бачив, що влада не забороняє мені виїхати за кордон. Незабаром я отримав паспорта. Зібравши всі свої надірвані сили, я виїхав до Канади. Було це 1910-го року.

У новій країні

Я поселився в Канаді в далекій пустелі, де жили українці з Галичини і Буковини. Земля тут була не дуже придатна для посіву. Влітку часто бував град, весною бували морози, які нищили засіви. Але ми не мали іншого вибору. Дякували Богові і за те.

У Канаді треба було корчувати ліс, палити пні, збирати з поля каміння. Біля тієї праці я витрачав усі свої сили. Треба було орати поле, але не було плуга. Треба було купити коня, але не було за що. Не було ні борони, ні рала, жодного знаряддя для обрібки поля. Я почав шукати праці так само, як на Кавказі. Знайшов на

залізниці і треба було ходити піхотою 85 миль. Дорогою я втомлявся, бо ж переживання в Україні, а зокрема всі побиття забрали моє здоров'я. Тепер я почав це дуже відчувати.

Поробивши трохи на залізниці, ми почали з дружиною думати про будову власної хати. На плечах носили дерево, просто падаючи під ним від безсилля. Але якось побудували хатину, накривши її землею. Жили ми в тій хаті і думали про те, коли то нарешті скінчиться наше горе.

Я знову пішов до праці на залізницю. Мене поставили працювати разом з людьми із Галичини. Вони всі курять, а дим навмисне пускають з вітром на мене. Я прошу їх:

— Станьте на цей бік, то вітер не буде нести на мене диму.

— А хіба ти не куриш? — питаються вони.

— Ні, не курю.

— Чому?

— Бо я християнин.

— Ми також християни, — кажуть вони.

Я думаю, що треба якось поговорити з ними, але дуже обережно, бо ж їх п'ятдесят, а я тільки один між ними. Мені інколи важко було з ними й домовитися, бо вони були українцями з Буковини і Галичини, а я українець з Великої України, яка була під Росією.

І одного разу їх спитався:

— Як ви думаєте, чи Христос курив?

— Та де ж там, такого навіть не можна думати, — відповідають вони.

— А від кого ж ви навчилися курити? Чи ви маєте в хатах ікони?

— Певно що маємо. Як же можна жити без ікон?

— А ви їх рахуєте святими?

— Так, вони святі.

— І ви вірите, що вони святі?

— Вірим.

— А чи ви бачили на іконі хоч одного святого з цигаркою в устах?

— Таких ікон немає.

— Отже, як бачите, що святі не курять, а ви курите, бо ви не святі, а грішні.

Чоловік, з яким я говорив, вийняв з кишени кисета з тютюном, розмахнувся і кинув її до калюжі з болотом.

Бесіда про Бога

Увечері всі робітники зібралися у вагоні. Деякі мали вдома Євангелії і принесли сюди. Ті, що мали Євангелії, перестали курити, бо над ними інші сміялися. Я чув такі розмови.

— Ти покинув курити?

— Покинув.

— І я також покинув.

Так було кілька вечорів. Робітників збиралося щораз більше і більше. Між робітниками були також люди, що працювали в поліції.

Один поляк між нами виявився дуже релігійним і поляки просили його, розповісти їм щось про Бога. Але православних тут було втричі більше, ніж поляків. Я боявся, щоб люди не посварилися й не побилися за віру.

Я почав розмову з тим поляком. Він мав багато книг і колись учився на ксьондза. Умів багато говорити і стіною стояв за папу римського, запевнюючи, що йому апостол Петро передав ключі й хитон. А я питаюся його:

— А хіба хитон Спасителя був у Петра?

— Так, — відповів він.

— Хто тут має Євангелію? — спитався я людей.

Відізналося кількох робітників.

— Знайдіть Євангелю від Івана і прочитайте 19: 23-24.

Хтось почав читати: "Розп'явши ж Ісуса, вояки взяли одіж Його та й зробили чотири

частині, по частині для кожного воїна, теж і хітона. А хітон був не шитий, а витканий цілий відверху. Тож сказали один до одного: "Не будемо дерти його, але жереба киньмо на нього — кому припаде". Щоб збулося Писання, що каже: "Поділили одягу Мою між собою, й метнули про шату Мою жеребка". Вояки ж це й зробили.

Коли ці слова були прочитані, здійнявся великий крик:

— Папа розп'яв Христа, а собі присвоїв Його хітона., — кричали дехто.

Другого дня цей поляк виїхав. Я також пішов із праці додому. Ми викорчували два акри лісу і виорали. Я пішов по людях шукати насіння для посіву. Зайшов я до однієї хати, а там сидить кількох мужчин, а перед ними на столі лежить Євангелія. Я питаюся:

— Що це у вас за книжка?

— Євангелія, — кажуть вони.

— А чи є ще у кого-будь тут Євангелія?

— Так, у багатьох тут є.

Я купив два мішки насіння. Після того я зайшов до того фермера, що ніби мав Євангелію. Але він довго не міг її знайти. Насилу він таки її знайшов, — всю в пилюці.

— Ви умієте читати? — питаюся його.

— Коли б не умів, то не тримав би Євангелії.

— А чому ж вона у вас така запилена, що аж страшно глянути? А може ви читаєте Євангелію, а при тому курите, п'єте горілку, ходите на танці, а також сваритеся з дружиною?

Його Євангелія була українською мовою і попросив його дещо прочитати мені. Деякі місця він читав дуже добре. Бачу, що при читанні його очі заходять слізьми. Незабаром той чоловік прийняв Христа своїм особистим Спасителем. Називався він Несимко. Інший фермер також увірував. Був це брат Фивчук. Обидва вони дуже добре могли читати Боже Слово своєю українською мовою.

Так почало розповсюджуватися Боже Слово. Люди охоче збиралися на свої зібрання. Тут не було ані приставів, ані станових, ані ревних священиків. Була повна воля. Можна було говорити все, що людині казало її сумління. Але були тут деякі перешкоди від деяких окремих родин.

Брат Несимко прийняв Христа, але його дружина дуже переслідувала його. Вона казала:

— Умру, але не переміню віри, в якій жили мої батьки, діди і прадіди.

Вона також поставила дітей проти батька. Вони так переслідували його, що він бідний змушений був утікати з дому і цілий місяць десь ховатися. Коли він вернувся додому, у нас якраз було молитовне зібрання. Прийшло багато людей. Коли Несименкова дружина побачила, що це не тільки її чоловік приходить на зібрання, але й багато інших, вона зм'якла. Тільки тяжко зітхала, а потім і зітхати перестала.

В родині брата Фивчука не було жодних клопотів. У його домі збиралися люди, читали Євангелію, співали духовних пісень. Проповідували так, як хто умів. Часто просили мене, щоб я також сказав слово. Коли я говорив, моє серце завжди дрижало перед Богом. Я дякував Йому за те, що Він дав мені силу перенести переслідування, побиття, голод, холод, безправність.

Пересторога

Одного разу приходить брат Несимко і каже:

— Хочу піти на пошту, а звідти потелефонувати на поліцію.

— Пощо?

— Моя дружина зарядила рушницю і сказала: "Як тільки Дунасіко прийде на зібрання, я підстрілю його, як свезня". А моя дружина питається:

— Ви справді вірите, що вона таке зробить?

— Зробить. Ви не знаєте її характеру, але я

знаю, а тому вона може таке зробити. Через те я зайшов до вас сказати, що краще заздалегідь потелефонувати на поліцію.

Тоді я сказав братові Несимко:

— Знаєш, брате, що? Іди додому, лягай і спокійно спи.

А другого дня я іду в зібрання. Мені треба йти через подвір'я Несимко. Відчиняю ворота. З хати вийшла Марія Несимко, яка постановила мене підстрілити. Побачивши мене, вона вернулася назад до хати. Я прийшов на зібрання, а брат Несимко питається:

— Вона бачила тебе?

— Бачила і навіть дуже близько.

— І не забила тебе?

— Коли б забила, то мене тут не було б.

На Великдень 1917 року вона прийшла на наше зібрання. Молилася, каялася, заливаючись гіркими слізьми. До серпня не пропустила ні одного зібрання і попросила, щоб її охристити. Перед хрищенням, заливаючись слізьми, розповіла, як справді хотіла мене забити, але Господь стримав від того її серце і руки. А потім Бог її наблизив до Себе. Коли вона говорила в зібранні своє свідоцтво, багато людей плакали.

Останні слова

Про багато-чого я не сказав у своїх спогадах. Коли б про все хотів був написати, то це була б велика книга. Є прислів'я: "Без Бога ні до порога, а з Богом — хоча й за море". І це правда. Багато я пережив горя. Це пережиття інколи здавалося мені не під силу. Багато разів я думав, що ось-ось і нитка життя обірветься. Та нитка була тонша від волосинки. Ані лікарі, ані мої мучителі не думали, що я лишуся живим. Про це знав тільки Бог. Того тоненького волосочка Він зробив сильним мотузком, яким

витагнув мене з глибокої ями, поставивши мої ноги на тверду основу.

Багато я бачив на світі різних людей, різних становищ, побував у різних містах, а ось тепер я опинився в чужій країні. Але з Христом усюди батьківщина.

Боже, дай мені сили дійти тією дорогою до кінця свого життя. В останню хвилину мого життя я повторятиму:

— Господи, дякую Тобі за все. Твою проконою на хресті рукою Ти допоміг мені перейти таку тяжку дорогу. Ти перевів мене через яму левів лютих, перевів через огонь і воду, а тепер кличеш мене до Своєї вічної радості. Нехай за все Тобі буде слава й подяки на вічні віки. Амінь.

**ВИДАВНИЦТВО “ДОРОГА ПРАВДИ” ВИДАЛО ТАКІ
КОРИСНІ КНИЖКИ:**

1. Алкоголь і людина — Ів. Барчука	Ціна	\$0.80
2. Ап Петро і Рим — Ів. Барчука		\$3.00
3. Бесіди Івана Пелугатяра — Ч. Сперджена	...	\$1.50
4. Божий спокій — М. Подворняка (Оповідання)		\$2.00
5. Великодній ранок — збірка віршів і оповідань		\$1.50
6. Відгомін життя — Ю. Іллюшк (вірші)		\$1.00
7. Голгофська дорога — Рой Гессіон	.....	\$1.00
8. Далека дорога — М. Подворняка (Спогади)		\$3.25
9. Джордж Мюллер — Ф. Г. Варне		\$1.50
10. Євангелія, яку ми проповідуємо — О. Сміта		\$1.50
11. Єлисей Сукач — І. Лазарева		\$0.75
12. За віру — В. Г. Павлова		\$0.50
13. Збережені Господом — Ів. Семенна (Спогади)		\$0.50
14. Зелений гай — М. Подворняка (Оповідання)		\$2.00
15. Іван Гус — З. Бичинського		\$2.00
16. Іконопочитання — Ів. Барчука		\$1.75
17. Країна, яку я найбільше люблю — О. Сміта		\$1.25
18. Моліться, просіть і одержуйте — Дж. Райса		\$3.00
19. Муж, якого вживає Бог — О. Сміта		\$1.50
20. На батьківщині і на чужині — А. Дубового		\$1.00
21. На крилах віри — Іл. Тарасюка (поезія)	.....	\$1.50
22. На шляху життя — М. Подворняка		\$1.50
23. Небесний дім — М. Подворняка	.....	\$3.00
24. Недоспівана пісня — М. Подворняка (повість)		\$3.50
25. Останні дні Єрусалиму — І. Мордовцева	.....	\$0.50
26. Пояснення на книгу Об'явлення — І. Барчука	....	\$3.50
27. Правдиве й фальшиве покаяння — І. Барчука	.....	\$1.50
28. Про католицьких святих — Ів. Барчука	.....	\$1.50
29. Проміня — В. Остапчука (збірка поезій)	.....	\$1.50
30. Різдвяна зірка — збірка поезій і оповідань	.....	\$1.25
31. Свята Тройця і свідки Єгови — І. Барчука		\$0.50

32.	Суботництво — Ів. Барчука	\$2.00
33.	Християнський співаник — малого формату	\$2.50
34.	Хрищення по вірі — І. Барчука	\$1.25
35.	Чи існує Бог? — Ів. Барчука	\$2.50
36.	Чаша золога — Ів. Кмета-Єфимович (поезія)	\$0.50
37.	Штудіст Павло Руденко — С. Степняка	\$3.50
38.	Фундаментальні доктрини Біблії — з англійського ...	\$1.00
39.	Голос Євангелії в Україну — І. Барчука. Проповіді	\$4.00
40.	Запашність поля — М. Подворняка. Оповідання	\$2.50
41.	Вірний до кінця — Ф. М. Дунаєнко	\$1.50
42.	Свята Земля — І. Тарасюка	\$3.75

Усі ці книжки виписувати по адресі:

Doroha Prawdy
P. O. Box 3, Station D.
Toronto 9, Ont., Canada
